

Zdravotně
sociální fakulta
Faculty of Health
and Social Sciences

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Specifika sociální práce s romskou mládeží

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Studijní program: **REHABILITACE**

Autor: Bc. et Bc. Kateřina Plíšková

Vedoucí práce: Mgr. Jana Stejskalová, Ph.D.

České Budějovice 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci s názvem Specifika sociální práce s romskou mládeží jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby diplomové práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé diplomové práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 14. 5. 2018

.....

Poděkování

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování doc. PhDr. Davidu Urbanovi, Ph. D. a Mgr. Janě Stejskalové Ph. D. za odborné vedení, cenné rady, ochotu a čas, který mi věnovali. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům za velkou podporu a samozřejmě všem respondentům za čas věnovaný při rozhovorech.

Specifika sociální práce s romskou mládeží

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zaměřuje na problematiku specifik sociální práce s romskou mládeží. První kapitulu práce představují teoretická východiska, která se dělí na dvě části. První část se zabývá romskou menšinou, jejími zvyky, historií, kulturou a následně romskou mládeží a jejími sociálními problémy. Druhá sekce teoretické části je zaměřena na sociální práci. Tyto poznatky byly zpracovány z odborné literatury.

Pro výzkumnou část byla zvolena kvalitativní strategie, metoda dotazování a technika polostrukturovaného rozhovoru. Výzkum probíhal v Jihočeském kraji, zde byli osloveni sociální pracovníci zaměstnaní v nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež (dále také NZDM) nebo v komunitním centru, kteří se setkávají s romskou mládeží. Se spoluprací souhlasilo celkem deset pracovníků.

Cílem práce bylo zjistit, jaká specifika sociální práce zaznamenávají sociální pracovníci při práci s romskou mládeží. S ohledem na cíl byly formulovány výzkumné otázky, které se zaměřují na to, jaká specifika vidí sociální pracovníci v sociální práci s romskou mládeží, zda se objevují rozdíly, jestliže tuto práci provádí muž, nebo žena, a jaké metody a techniky sociální pracovníci používají. Z provedeného výzkumu vyplynulo, že pracovníci vidí specifičnost v individuálním přístupu ke každému klientovi, navázání a následném udržení důvěrného vztahu nebo v nastavení pravidel. Většina pracovníků se shodla, že muži i ženy jsou v tomto oboru velice důležití, protože každý předává klientům jiný vzor. Určité rozdíly vidí ve větší poslušnosti a lehčím získání autority, pokud je sociálním pracovníkem muž. Za nejčastěji používané metody označili skupinovou práci, komunitní práci, terénní práci a přístup orientovaný na klienta a na úkoly.

Klíčová slova

Romská komunita; mládež; specifika sociální práce; sociální pracovník; předsudky.

The specifics of social work with Roma youth

Abstract

This diploma thesis focuses on the problematic of the specifics of social work with Roma youth. The first chapter contains theoretical basis, which divides into two parts. The first part deals with the Roma minority, its customs, history, culture and then also Roma youth and their social problems. The second section of the theoretical part is devoted to social work. These findings were processed from the professional literature.

For the research part of the thesis, a qualitative strategy was chosen, as well as the questioning method and the technique of semi-structured interview. The research was conducted in the South Bohemian region, there were contacted social workers who work in a low-threshold institutions for youth or in a community centre and meet Roma youth. Overall ten workers agreed with cooperation.

The aim of the thesis was to find out which specifics of social works do the social workers notice when working with Roma youth. Regarding this aim, research questions were set, focusing on which specifics do the social workers see in the social work with Roma youth, if there occur differences according to whether the work is carried out by a woman or a man, and also what are the techniques and methods used by the workers. From the research emerged, that the workers see the specificity in individual approach to every client, establishing and then maintaining of a confidential relationship, or in setting the rules. Most of the workers agreed, that both men and women are very important in this job, because every one of them is a different role model. However, they see some differences in better obedience and easier gain of authority, in case the social worker is a man. They also listed group work, community work, terrain work, various tasks and client-oriented approach.

Key words

Roma community; youth; specifics of social work; social workers; prejudices

Obsah

1	Romská menšina	9
1.1	Charakteristika romské menšiny	9
1.2	Definice mládeže.....	11
1.3	Sociální problémy romské mládeže	12
1.3.1	Vzdělání	12
1.3.2	Nezaměstnanost	13
1.3.3	Sociálně patologické jevy	14
2	Sociální práce	15
2.1	Specifika sociální práce s menšinami	15
2.1.1	Paradigmata sociální práce	16
2.1.2	Bariéry, stereotypy a předsudky v sociální práci s etnickými menšinami	17
2.1.3	Etika v sociální práci.....	17
2.1.4	Základní pilíře sociální práce s romskými klienty.....	18
2.2	Metody a techniky sociální práce.....	19
2.2.1	Terénní sociální práce	19
2.2.2	Komunitní sociální práce	22
2.2.3	Sociální práce se skupinou.....	23
2.2.4	Přístup orientovaný na úkoly	24
2.2.5	Přístup orientovaný na klienta	25
3	Cíl práce a výzkumné otázky.....	26
3.1	Cíl práce	26
3.2	Výzkumné otázky.....	26
4	Metodika.....	27

4.1	Metoda výzkumu.....	27
4.2	Charakteristika výzkumného souboru.....	28
5	Výsledky	29
5.1	Specifikace práce s romskou mládeží	30
5.2	Postavení muže a ženy v sociální práci s romskou mládeží.....	37
5.3	Využívání teorií a metod.....	39
5.4	Sociální problémy romské mládeže	44
5.5	Předsudky	49
5.6	Pohled sociálních pracovníků na význam jejich práce	52
5.7	Otevřené kódování	56
6	Diskuze.....	57
7	Závěr.....	66
8	Seznam použité literatury	68

Úvod

Ve své diplomové práci se zabývám specifiky sociální práce s romskou mládeží. Pro výzkumnou část jsem si vybrala nízkoprahová zařízení pro děti a mládež a komunitní centra v Jihočeském kraji. Důvodem pro výběr tohoto tématu byla má zkušenost z praxe v komunitním centru během studia a setkávání se s romskou mládeží v dosavadním zaměstnání.

Romská menšina je v našich podmínkách spíše segregována. Většina majoritní společnosti vnímá Romy negativně, hlavně z důvodu přisuzované sociální závislosti. Bohužel jsou všichni házeni „do jednoho pytle“ a nedělají se rozdíly mezi těmi, kteří se postavili na vlastní nohy. Romové žijí ve většině případů ve vyloučených lokalitách, selhalo vzájemné soužití a porozumění. V současné době existují a dále jsou zřizovány, na základě zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež a komunitní centra, kam může mládež docházet a smysluplně trávit svůj volný čas. Tato zařízení jsou zřizována neziskovými organizacemi či obcemi, mají přísná pravidla, která musí klienti dodržovat. Pracují zde skupiny odborníků – sociálních pracovníků a pedagogů, kteří se klientům věnují a snaží se je motivovat formou individuální či skupinové práce ke změně nebo zlepšení jejich postojů k životním otázkám a pomáhají jim integrovat se do společnosti. Nejvíce působí v oblasti prevence kriminality, sociálního selhávání ve společnosti, motivují ke vzdělání a k zařazení mládeže do volného trhu práce. Na sociální pracovníky je zaměřena i tato práce, poukazuje na jejich pracovní zaměření a s jakými překážkami a zvláštnostmi se ze strany klientů i veřejnosti setkávají ve svém zaměstnání. Vzhledem k tomu, že pracují s menšinou v naší republice, jsou mnohdy sami sociální pracovníci diskriminováni a ze strany občanů kritizováni, zda jejich práce má smysl. Sami informanti, kteří se do výzkumu zapojili, vidí postupně posun a smysluplnost těchto zařízení.

Cílem práce je zjistit, jaká specifika vidí sociální pracovníci při práci s romskou mládeží v daném kraji.

1 Romská menšina

Romská menšina je v naší republice druhou nejpočetnější menšinou, většina lidí s ní má negativní zkušenost, která se často odráží i na postojích k ní. (Pána in Bittnerová et al., 2010) Romská populace tvoří uzavřenou minoritu, u které nedošlo k vytvoření užších vazeb s majoritní populací, a tím ani překročení hranic sociální izolace ať už ze strany Romů, nebo příslušníků většiny. (Pána in Bittnerová et al., 2010)

1.1 Charakteristika romské menšiny

Tato kapitola se zabývá charakteristikou, znaky a zvyky romské menšiny, je zde zařazena, protože romská mládež se odlišuje od mládeže z majoritní společnosti.

Davidová (2010) uvádí, že v současné době jsou Romové ve všech evropských zemích vnímáni negativně a velká část z nich je postižena vážnými sociálními problémy v oblasti zaměstnanosti, bydlení a zdravotních podmínek. Ze strany majoritní společnosti je posuzování rozdílnosti založeno na sociální závislosti, která vychází z posouzení životní úrovně a způsobu života dané skupiny a stupně společenské integrovanosti. (Davidová et al., 2010) Většinová společnost posuzuje i bezproblémově žijící Romy podle sociálně vyloučených skupin Romů, jinak řečeno obtížně adaptovatelných, s rostoucími problémy a většinou nezaměstnanými členy. Davidová (2010) zde zmiňuje, že nejde jen o problematiku Romů, ale celkové společnosti, v níž by mělo jít o vzájemné soužití, skutečnou společenskou integraci při respektování specifčnosti způsobu života a kultury.

Mezi Romy existují rozdíly ve vnímání vlastního způsobu života a jeho kvality, sociálního postavení i zdravotního stavu, které se odrážejí v charakteristice, mnoho mladých Romů, kteří získali vyšší vzdělání, se s ostatními Romy neidentifikuje a ani necítí potřebu jim pomoci. (Davidová et al., 2010) Jako důvod se nabízí fakt, že svoji vybudovanou společenskou a ekonomickou pozici nechtějí opustit, na druhé straně tu hrají roli narůstající problémy ve vnitřním sociálním rozvrstvení romského společenství. (Davidová et al., 2010)

Davidová (2004) uvádí, že jedním z rozdílů od ostatního obyvatelstva je relativní mladost romského etnika, kterou nejlépe doloží věková pyramida. Tvar pyramidy, nazývané „strom života“, si Romové uchovávají po uplynulá desetiletí, je tvořena základnou mladých lidí a dětí a úzkou vrcholovou špicí, na níž je malý počet nejstarších věkových skupin. Zatímco celospolečenská pyramida se postupně deformuje. I přestože porodnost romských žen klesla, přetrvává zde velký podíl dětí do 15 let. (Davidová, 2004)

Pro romské obyvatele je nejdůležitější rodina, které přikládají největší hodnotu, to přetrvává dodnes. (Davidová, 2004) Dříve to byla rodina patriarchální, tvořilo ji několik rodin z širšího příbuzenstva, veškeré vztahy a struktura byly do určité míry podřízeny jejím zákonům. (Davidová, 2004) Kaleja (2009) dodává, že romská rodina by nám mohla jít příkladem zejména svou soudržností, interpersonálními vztahy a také pevnými vazbami, rodiče by pro své děti udělali první poslední. K tomu Davidová (2004) uvádí, že dříve byl v čele rodiny vajda, který měl funkci „rodového náčelníka“, obvykle to byl muž, který měl velkou pravomoc, určoval nepsané tradiční zákony, podle kterých velkorodina žila. Žena je v komunitě Romů předurčena k tomu, aby byla dobrou matkou a manželkou, vede domácnost, stará se o veškeré domácí práce a má za povinnost výchovu dětí, na ní závisí socioekonomický status rodiny – prezentace rodiny na venek. (Kaleja, 2009) Muž má v rodině pasivní postavení, vystupuje pouze formálně, ale to se v současné době mění, muž již ženě v domácnosti vypomáhá. (Kaleja, 2009) Davidová (2004) dodává, že postavení muže bylo v roli pána rodiny, kterého museli všichni poslouchat, dnes má téměř rovnocenné postavení.

Romové dospívají v průměru dříve než mládež většinové společnosti, proto se sňatky nebo partnerské vztahy uzavírají v nízkém věku. (Davidová, 2004) Dříve většina těchto mladých dvojic neměla potřebný věk k tomu, aby mohli být úředně oddáni, proto uzavírali sňatky ve svém společenství nazývané „mangad'i“, které jsou pro ně rovnocenné s úředním oddáním, to přetrvává u některých skupin dodnes. Dle Davidové (2004) mnoho oddaných mladých dívek brzy porodí dítě, protože by jinak byly považovány za neplodné. V důsledku postupujícího rozpadu tradičního hodnotového systému jsou dnes některé děti odkládány do kojeneckého nebo dětského ústavu, což se dříve nestávalo. (Davidová, 2004) Mnoho romských matek svým dcerám vkládá do rukou rodičovskou roli tím, že od nich žádají pomoc a péči o mladší

sourozence, všechny děti jsou vedeny k tomu, že největší péče patří nejmladšímu. Věk prvorodičky se liší podle lokality a struktury komunity, ve které žije. (Kaleja, 2009)

Majoritní společnost si myslí, že romská rodina neplní svoji funkci v úplném rozsahu, jejich cíle mají zcela jiný charakter, souvisí to s hodnotami etnika, potřebami a zájmy. (Kaleja, 2009) Z výzkumu probíhajícího v Ostravě vyplynuly jako největší nedostatky tyto:

- existenční problémy rodiny (nevyhovující obydlí, nedůsledná hygiena, nezaměstnanost),
- patologické jevy v rodině (alkoholismus, gamblerství, agresivní projevy chování),
- sociální stránka rodiny (brzké těhotenství, brzké zakládání rodiny, velký počet dětí v rodině),
- vzdělávání – postoje rodiny (chybí motivace, malý zájem, vzdělání není prioritou) (Kaleja, 2009).

1.2 Definice mládeže

Pojem mládež má velké množství definic a v různých zemích se liší, v dokumentech UNESCO je vymezena věkovou kategorií 15 až 24 let, je chápána jako heterogenní skupina v neustálém vývoji, proto se v jednotlivých zemích její definice liší. (UNESCO, 2017) Průcha, Walterová, Mareš (2008) vnímají mládež jako skupinu lidí ve věku od 15 do 25 let, která má charakteristický způsob chování a myšlení a jiný systém vzorů a hodnot. Ve společnosti neplní role dětí, ale nejsou jim ještě přiznány role dospělých. (Průcha, Walterová, Mareš, 2008)

1.3 Sociální problémy romské mládeže

Romská menšina se setkává s mnoha problémy ve vztahu k majoritní společnosti, v následujících kapitolách vyjmenuji ty nejčastější, které s nimi sociální pracovníci nejčastěji řeší.

1.3.1 Vzdělání

Současná legislativa, která upravuje vzdělávání dětí, žáků a studentů, je zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon). Jsou v něm zakotveny zásady vzdělávání, ve kterých se hovoří o „*rovném přístupu každého státního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana*“, a vždy by se měly zohledňovat vzdělávací potřeby jedince. (zákon č. 561/2004)

Podle Wagnera (2007) mělo dříve vzdělání pro Romy velice vysokou hodnotu, ale pouze v jejich kultuře, jazyce, etice a v romských profesích. Rodiče byli ochotni za dítě dát všechn svůj majetek, jen aby se třeba učilo u slavného hudebníka. (Wagner, 2007) V dnešní době Romové nepřikládají vzdělání vysokou hodnotu, mezi hlavní příčiny školní neúspěšnosti zahrnuje ve své publikaci Kajanová (2009) neporozumění českému jazyku, špatnou výslovnost, nepozornost, nesoustředěnost, romští žáci mají malou slovní zásobu a kvůli tomu nejsou schopni pojmenovat věci či činnosti. Raichová (2001) hovoří o problému přerazování romských dětí do speciálních škol, příčinu dává špatnému vzdělávacímu systému. Dále upozorňuje na to, že socioekonomické postavení minoritní skupiny souvisí s jejím vzděláním.

Bartoňová (2005) uvádí, že dítě v romské rodině nemá knížky, kreslicí potřeby nebo jiné pomůcky, které slouží k rozvoji jemné motoriky a grafomotoriky. Nedostatečně vyvinutá motorika má pak za následek nezvládnání hygienických návyků potřebných pro školní práci. Dalším významným nedostatkem je absence motivace u romských žáků. (Bartoňová, 2005) Šavelková a Schirová (2000) uvádějí rozdíl mezi romskou a českou výchovou dětí takový, že v romských rodinách ženy vychovávají své děti

samy, kdežto matky z majoritní společnosti posílají své děti do mateřských škol. Tím jsou romské děti v nevýhodě, protože nemají osvojeny pracovní, kognitivní, sociální dovednosti a mnohdy ani hygienické návyky, stává se, že při nástupu do první třídy dítě neumí držet tužku. (Šavelková, Schirová, 2000) Portik (2003) zaujímá názor, že pokud rodiče nevnímají vzdělání jako vklad do života, tedy neprojevují zájem o práci dítěte ve škole a nezajímají se ani o obsah vzdělání dítěte, dítě pak postrádá zpětnou vazbu od rodičů a vnímá školu jako bezvýznamnou.

1.3.2 Nezaměstnanost

Podle Mayerové a Růžičky (2001) význam práce spočívá v zajišťování kulturní úrovně společnosti, v uspokojování biologických a společenských potřeb. Buchtová et al. (2013) upozorňuje, že práce je základem důstojné existence, přináší lidem potřebné materiální prostředky a zároveň naplňuje potřebu seberealizace. Podle Krebse (2007) zaměstnání určuje ekonomický a sociální status jedinců i celých rodin.

Podle Matouška et al. (2010) být nezaměstnaný znamená nemít placené zaměstnání. Dále uvádí, že jedním z předpokladů společenského vzestupu sociálně vyloučených Romů je zlepšení jejich situace na trhu práce. Spousta Romů nemá dlouhodobé zaměstnání, tím pádem jsou závislí na sociálních dávkách, bohužel získávají zaměstnání stále obtížněji, protože se zvyšují nároky na úroveň kvalifikace, rozsah a kvalitu sociálních dovedností. (Matoušek, 2010) Buchtová (2013) uvádí, že dalším problémem je pracovní morálka neodpovídající požadavkům majoritní společnosti a horší zdravotní stav romské populace. Vágnerová (2007) hovoří o nezájmu o romské zaměstnance, který vyplývá ze zkušeností s jejich slabou pracovní morálkou a nespolehlivostí, tento problém je generalizován ke všem Romům, bez ohledu na jejich individuální rozdíly. V současné době je v romské komunitě míra nezaměstnanosti asi třiapůlkrát vyšší než u majoritní společnosti. (Buchtová, 2013) Jiné zdroje uvádí, že míra nezaměstnanosti ve venkovských oblastech blíží k hranici sta procent, to je dáno diskriminací v zaměstnání, protože mnoho Romů je zaměstnáváno na nekvalitních pracovních místech. (O'Higgins, 2006)

1.3.3 Sociálně patologické jevy

V současné době děti napříč všemi sociálními vrstvami obklopuje nedostatek podpory a porozumění, uspěchanost doby, nevhodná výchova a přemíra techniky, někteří jedinci se kvůli tomu neumějí poprat s realitou. (Martínek, 2009) Jak uvádí Martínek (2009), často je patologické chování, projevující se agresí, šikanou, krádeží, lhaním či záškoláctvím, pouze forma obrany a projev neschopnosti řešit náročné životní situace. Dle Říčana (1998) romská mládež nevyužívá svůj volný čas adekvátně, což může vést k sociálně patologickým jevům. Na romské děti má také vliv nepodněné domácí prostředí, nezaměstnanost rodičů, špatná bytová a finanční situace, špatná životospráva a hygiena a také velký počet členů v domácnosti. (Říčan, 1998) U romských dětí se často projevuje agresivita, jejíž příčinou je ze 60 % genetika. Nemůžeme po dítěti chtít, aby se chovalo mile, když jeho otec je velice agresivní. (Martínek, 2009) Mimo jiné také romské děti dospívají dříve a začínají se sexuálním životem často i před patnáctým rokem, to má za následek nezáměr o vzdělání, konflikty ve škole a s nimi spojené záškoláctví, toxikomanii a delikvenci. (Říčan, 1998) Dle Matouška (2003) jsou mladí Romové náchylnější zejména proto, že žijí v sociálně vyloučených lokalitách, kde jsou špatné životní podmínky, které postupně vedou k sociálně patologickým jevům.

2 Sociální práce

Následující kapitola se zabývá sociální prací, zaměřuje se na sociální práci s menšinami. Podkapitoly se zaměřují na různé překážky, se kterými se pracovník může setkat, a na návody, jak by měli sociální pracovníci správně s romskou menšinou pracovat.

Matoušek (2001) píše o sociální práci jako o společenské disciplíně i oblasti praktické činnosti, která má za cíl odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů, opírá se o rámec solidarity a o ideál naplňování lidského potenciálu. Opatrný (2013) uvádí, že sociální práce je jak konkrétní, pomáhající práce s jednotlivcem, rodinou, skupinou nebo komunitou, tak i administrativní práce zprostředkovaná sociální podporou státu nebo sociální službou. Sociální práce spočívá v předcházení rozvoji nebo vzniku sociálních problémů, v odhalování a rozpoznávání příčin a pomoci klientům při překonávání osobních problémů, k zpřístupňování možnosti vzdělávání, rekvalifikace a napomáhání při komunikaci s organizacemi, přičemž cílem je řešit sociální problémy. (Opatrný, 2013)

2.1 *Specifika sociální práce s menšinami*

Sociální práce s menšinami obvykle znamená práci s národnostními, etnickými a rasovými skupinami, tato práce vyžaduje větší citlivost k jejich kultuře a zvyklostem, neboť se zvyšuje riziko paternalistického a direktivního přístupu. (Elichová in Kajanová, 2009) Elichová se dále zmiňuje, že bychom na Romy měli nahlížet jako na příslušníky menšiny, která je v nevýhodě oproti členům většinové populace, často je považována za vyčleněnou z majority a stává se terčem diskriminace či předsudků ze strany většinové společnosti. Pastrňák (2008) uvádí, že už Etický kodex sociálních pracovníků zmiňuje respektování jedinečnosti každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu nebo barvu pleti, mateřský jazyk, věk, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na společenském životě. Sociální pracovník jedná tak, aby chránil lidská práva a důstojnost svých klientů, dále pomáhá všem klientům se stejným úsilím a bez jakékoliv diskriminace. (Pastrňák, 2008)

2.1.1 Paradigmata sociální práce

Přístup sociálního pracovníka k práci s menšinami ovlivňuje paradigma, jehož je zastáncem ve smyslu pohledu na sociální fungování a životní situaci klienta, dle ní ve své praxi aplikuje určité modely práce s klientem. (Elichová in Kajanová, 2009) Každé paradigma přináší směrem k sociální práci s menšinami nějaké nedostatky, proto by si měl sociální pracovník klást otázky typu: jak klient vidí svoji situaci, jaké požadavky prostředí jsou pro klienta obtížně zvládnutelné v důsledku jeho kulturní odlišnosti, jaké problémy z toho pro něj plynou apod. (Navrátil, 2003)

První z těchto paradigmat Navrátil (2001) označuje jako „terapeutickou pomoc“, za hlavní faktor se tu považuje duševní zdraví a pohoda člověka, sociální práce je chápána jako terapeutická intervence, která si klade za cíl pomoci jednotlivcům, skupinám i komunitám zabezpečit psychosociální pohodu. Důraz je kladen na komunikaci a budování vztahu, komunikace je považována za prostředek, kterým lidé mohou získat více kontroly nad způsobem života a vlastními problémy. Elichová (in Kajanová, 2009) uvádí, že terapeutické paradigma se nezabývá strukturálními souvislostmi problému, postrádá snahu o interpretaci předsudečného vnímání tělesných a kulturních zvláštností jako faktoru a odhlíží se od řešení problémů.

Druhé paradigma se označuje jako „reforma společenského prostředí“ neboli reformní paradigma. V něm se představa sociálního fungování pojí s vizí společenské rovnosti v různých dimenzích života, hlavním cílem je podpora spolupráce a solidarity v rámci určité skupiny, která by pomohla získat utlačovaným vliv nad vlastními životy. (Navrátil, 2001) K tomu Elichová (in Kajanová, 2009) dodává, že se u romské menšiny jeví jako adekvátní, ale z druhé strany je na ně nahlíženo jako na primárně problematický faktor, ani zde se neprojevuje snaha pochopit klientovo vnímání problému a možného řešení.

Třetí paradigma Navrátil (2001) označuje jako „poradenské“. Zastánci toho přístupu chápou sociální práci jako jeden z aspektů sociálních služeb, chtějí vycházet vstříc individuálním potřebám, pomáhat klientům prostřednictvím podaných informací a kvalifikovaným poradenstvím. Elichová (in Kajanová, 2009) uvádí, že toto paradigma nabízí menšinovým klientům přiměřeně služeb, ale příliš si nevšímá systémových

okolností jejich znevýhodnění a nepovažuje za podstatnou historii klienta nebo kolektivní historii menšiny.

2.1.2 Bariéry, stereotypy a předsudky v sociální práci s etnickými menšinami

Na základě osobních zkušeností a nejrůznějších vlivů si vytváříme odlišné postoje k jednotlivým skupinám lidí, platí, že čím nám je určitá subkultura bližší, podobající se nám a máme o ní více informací, tím ji hodnotíme kladněji. (Pastrňák, 2008) Autor (Pastrňák, 2008) dále zmiňuje, že kultura, ve které vyrůstáme, nás učí vnímat svět, třídit informace a uspořádat je do smysluplných celků, to znamená, že každou novou informaci vztahujeme k naučeným hodnotám, porovnáváme ji s našimi zkušenostmi a zařazujeme do škály, podle toho, co jsme si zvykli vnímat jako dobré, nebo špatné – podle naučených stereotypů.

Podle Navrátila (2003) stereotypem můžeme rozumět kolektivní vytvoření souboru představ či obrazů na základě skutečných nebo předpokládaných či smyšlených vlastností, jsou to osobnostní charakteristiky přisuzované nějaké skupině osob. Při vytváření etnického stereotypu dochází k zevšeobecňování individuálních vlastností, tudíž k přenášení na všechny příslušníky etnické menšiny. (Navrátil, 2003) Bohužel jsou předsudky a stereotypy nedílnou součástí psychiky lidí jak mezi národy, tak etnickými skupinami či rasovými nebo náboženskými skupinami, vždy se najdou lidé, kteří sdílí předpojaté postoje vůči jiným. Často jsou to postoje historického původu a nemají racionální jádro, ale přenáší se z generace na generaci. (Pastrňák, 2008) Navrátil (2003) uvádí, že podle majoritní společnosti mezi kladné vlastnosti připisované Romům patří soudržnost a muzikální talent, naopak mezi negativní vlastnosti nepřizpůsobivost, agresivita a kriminální chování.

2.1.3 Etika v sociální práci

Předpokladem pro výkon profese sociálního pracovníka je ochota pomáhat a být tu pro druhé. Sociální práce s jednotlivcem, skupinou, rodinou, komunitou a organizacemi vytváří pro pracovníka situace, ve kterých musí nejen eticky hodnotit, ale i eticky rozhodovat. (Opatrný, 2013) Opatrný (2013) dále zmiňuje, že pracovník musí jednat profesionálně, musí s klientem komunikovat a jednat slušně a ohleduplně.

To je projevem morálních hodnot, že si pracovník klienta váží, na rozdíl od pokrytectví, když pracovníka klient nezajímá a ohlíží se jen na to, jak se klienta co nejnázé zbavit.

Dle Jankovského (2003) řada etických otázek bezesporu souvisí s povoláním sociálního pracovníka, je proto důležité, aby si pracovník uvědomoval svou odpovědnost, kterou je vázán sobě samému, okolnímu světu a v neposlední řadě právě druhým lidem. Pracovník proto musí zaujímat odpovědný postoj v rámci své pomáhající profese, při níž má v péči jiné lidské bytosti. (Jankovský, 2003) Pokud se sociální pracovník dokáže orientovat v etických teoriích, pomáhá mu to v rozhodování se při řešení etických problémů a dilemat, má více úhlů pohledu pro posouzení situace i více možností řešení, která lze eticky zdůvodnit jako správná a dobrá. (Opatrný, 2013)

Profesní etika sociální práce reflektuje systémy hodnot a norem, kterými je třeba se řídit a které jsou zpravidla předkládány skrze etické kodexy. (Opatrný, 2013) Etický kodex sociálních pracovníků má pomoci tehdy, když musí v rámci své práce s klientem činit rozhodnutí s charakterem morálních problémů, mezi nejčastější patří: kdy vstupovat a zasahovat do života občana a jeho rodiny, kterým sociálním případům dát přednost a věnovat se jim dlouhodobě, kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovali klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání, kdy přestat se sociální terapií a kdy poskytovat služby a dávky sociální pomoci. (Opatrný, 2013)

Z mého pohledu práce je etika v sociální práci velice důležitá, protože pracovník musí bez diskriminace hodnotit a kriticky posuzovat veškeré problémy svých klientů.

2.1.4 Základní pilíře sociální práce s romskými klienty

Sociální pracovníci by měli dodržovat určité zásady při práci s romskou komunitou, ty popsal ve své knize Navrátil (2003):

Mít systematické znalosti o romské menšině – znát jejich kulturní charakteristiku (hodnoty, tradice) a důsledky zkušenosti dané menšiny se znevýhodněním. Romská realita se také promítá do vztahu k sociálnímu pracovníkovi, který může být vnímán jako pomoc, nebo jako někdo cizí, kdo by se neměl vměšovat do jejich záležitostí. (Navrátil, 2003)

Mít systematické znalosti o člověku a společnosti – aby pracovník mohl řešit problémy, kterým čelí příslušníci romské menšiny, musí znát široké spektrum teorií vysvětlujících individuální, institucionální, komunitní a organizační chování lidí ve většinové společnosti, významné jsou znalosti o kultuře, vzniku a působení stereotypů a mýtů, kde mohou být zakomponovány bariéry institucionalizované diskriminace. (Navrátil, 2003)

Nezbytné je sebepoznání – osobnost je důležitým nástrojem sociálního pracovníka, jeho osobnostní růst předpokládá poznávání sebe samého, svých světlých a stinných stránek, sebereflexe zvyšuje schopnost vnímat a respektovat menšinovou realitu života klientů. (Navrátil, 2003)

Východiskem je hodnota a důstojnost každého člověka – víra v důstojnost a hodnotu každého člověka je klíčovou hodnotou v sociální práci, bez ohledu na tělesnou, kulturní, národnostní, náboženskou, sociální nebo ekonomickou odlišnost. (Navrátil, 2003)

Úprava metod a technik běžně používaných v sociální práci – můžeme využívat tradiční metodické postupy, ale je nutné adaptovat je, aby respektovaly menšinovou realitu, např. být trpělivý, nebát se blízkosti a emocí, mluvit jasně, konkrétně a jasně. (Navrátil, 2003)

Pozornost je třeba věnovat jednotlivci i sociálnímu prostředí – sociální pracovník by měl věnovat pozornost širším souvislostem klientovy situace, sociální práce musí reagovat jak na individuální potřeby, tak i na systémové prvky životní situace. (Navrátil, 2003)

2.2 Metody a techniky sociální práce

V následujících kapitolách se budu zabírat metodami a technikami, které se nejčastěji (dle odborné literatury) používají při práci s romskou menšinou.

2.2.1 Terénní sociální práce

Při práci s menšinami se osvědčila terénní sociální práce, která je založena na důvěře a spolupráci, sociální pracovník přichází za klienty přímo do jejich prostředí, jeho úkolem je klienty podporovat, aby si svůj život řídili samostatně. (Elichová

in Kajanová, 2009) Dle Matouška (2003) je funkce terénní sociální práce monitoring, depistáž a kontaktování členů skupiny, při nichž se sociální pracovníci snaží porozumět prostředí, pochopit subkulturní zvláštnosti a přizpůsobit se procesům života dané cílové skupiny.

2.2.1.1 Terénní sociální práce ve vyloučených lokalitách

Terénní práce v sociálně vyloučených lokalitách je vykonávána v přirozeném prostředí ohrožených jednotlivců, rodin nebo skupin žijících izolovaně, u nás jsou to nejčastěji Romové. (Matoušek, 2013) Sociálně vyloučená lokalita je charakteristická chudobou, dlouhodobou nezaměstnaností, nekvalitním bydlením a výskytem společensky nežádoucích jevů, jako jsou například kriminalita, gamblerství, alkoholismus či prostituce, proto je cílem terénní práce zamezit dalšímu sociálnímu propadu klientů, případně zlepšit jejich sociální situaci pomocí poradenství přímo v domácím prostředí klientů. (Matoušek, 2013) Terénní sociální práce nabízí alternativu k ambulantnímu sociálnímu poradenství prostřednictvím terénních pracovníků, kteří poskytují nízkoprahovou, individuální odbornou pomoc v oblasti bydlení, sociálních dávek, zaměstnání, dluhů a vzdělávání. (Matoušek, 2013)

Matoušek (2013) ve své publikaci říká, že důležitým aspektem práce s klienty ze sociálně vyloučené lokality je individuální přístup. Pracovník nepůsobí na celou romskou komunitu, ale zaměřuje se primárně na práci s jednotlivými rodinami, které však často příbuzenské komunity vytvářejí, jsou jejich nedílnou součástí. Tuto skutečnost nelze opomenout, jelikož má podstatný vliv na průběh a výsledek spolupráce mezi klientem a sociálním pracovníkem. Práce v prostředí klientova domova umožňuje terénnímu pracovníkovi poznat bezprostřední klientův svět, jeho nejbližší rodinu a případnou podpůrnou sociální síť, společně pak hledají vhodná řešení jeho problémů, pracovník pomáhá klientovi zprostředkovat návazné sociální služby, kontakty, potřebné informace a pomáhá v komunikaci s různými institucemi. (Matoušek, 2013) Pracovník taktéž pozoruje situaci v lokalitě, informuje o hrozících nebezpečích, vyplývajících ze způsobu života v marginalizované skupině obyvatel, vytváří přehled o lokální síti státních i neziskových organizací, jejichž služby by mohli obyvatelé lokalit využít. (Matoušek, 2013)

2.2.1.2 Terénní práce s mládeží

Terénní práce s mládeží je nízkoprahová sociální služba, používá metody kontaktní práce v přirozeném prostředí cílové skupiny dětí, dospívajících a mladých dospělých. Jejím cílem je předcházet nebo snižovat sociální a zdravotní rizika související se způsobem života dětí a v prostředí vytvářet podmínky k jejich sociálnímu začlenění. (Matoušek, 2013) Mezi historicky významné modely práce s mládeží v jejím přirozeném prostředí patří činnost katolického kněze Dona Bosca, který pracoval s mladými muži, založil Společnost sv. Františka Saleského, z níž se po jeho smrti stala kongregace Salesiáni Dona Bosca, pracující po celém světě s mládeží. (Matoušek, 2013) Dle Matouška (2013) terénní sociální práce s dětmi a mládeží usiluje směrem ke svým klientům o podporu pro zvládání obtížných životních situací; snížení sociálních a zdravotních rizik vyplývajících z životního způsobu a rizikového chování; zvýšení sociálních schopností a dovedností; podporu sociálního začlenění do skupiny vrstevníků i do společnosti, včetně zapojení do dění místní komunity.

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež

Cílovou skupinou nízkoprahových zařízení pro děti a mládež jsou jedinci, kteří zažívají nepříznivé sociální situace, obtížné životní události či konfliktní společenské situace, terénní práce s mládeží se může zaměřovat na děti ulice, děti vyrůstající v sociálně vyloučených lokalitách a na různé subkultury. (Matoušek, 2013) Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež jsou zřizována na základě zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, zaměřují se na děti ve věku od 6 do 26 let buď jako ambulantní služba, nebo terénní služba.

České Budějovice patří mezi města, kde se nachází Salesiánské středisko mládeže, které přispívá prostřednictvím preventivního výchovného programu, volnočasových aktivit a sociální práce k celostátnímu rozvoji dětí a mládeže. Středisko nabízí volnočasové aktivity, při nichž se mladí lidé prostřednictvím výchovy učí vnímat pozitivní hodnoty společnosti a kultury, ve které žijí, a které jim pomáhají osvojovat si tyto hodnoty. Ve zmíněném středisku je patrná spolupráce majoritní společnosti s minoritní, bez diskriminace, za pomoci křesťanské víry a vhodně vyškoleného pracovního kolektivu. Mezi hlavní aktivity, které středisko provozuje, patří volnočasová

činnost, doučování a nezbytná sociální práce jak s jednotlivcem, tak rodinou i skupinou. (Salesiánské středisko mládeže, 2016)

2.2.2 Komunitní sociální práce

Dle Navrátila (2001) existuje mnoho definic komunitní sociální práce. Jedna z nich vnímá sociální práci jako proces, vědomé sociální působení, které je zaměřeno na propojení potřeb a existujících zdrojů v komunitě, podporu skupinové solidarity a spolupráci v komunitě a na podporu změn v komunitě. Podle Matouška (2003) je komunitní práce podpora a pomoc členům komunity ke zlepšení jejich dovedností, které jim umožní řešit problémy komunity vlastními silami. Smyslem je aktivovat členy komunity, aby se sami postarali o řešení společných problémů. Cílem je stav, že občané dokážou své problémy řešit sami nebo s podporou dalších členů komunity. (Matoušek, 2003)

Komunitní pracovníci nepracují jen v zařízeních sociální práce, ale také například v institucích, které se zabývají zdravotní politikou komunit, bydlením a rozvojem komunity a politikou zaměstnanosti v dané komunitě. (Navrátil, 2001)

Klientem komunitní práce je komunita a její potřeby jsou rozhodující, těmito potřebami jsou vyjádřeny problémy, které se týkají většího počtu lidí. (Navrátil, 2001) Komunitní pracovník by měl mít znalost o komunitě, což je při této práci nezbytné, aby rozuměl vlivu prostředí na rozvoj a chování jednotlivce. Charakteristika dané komunity může omezovat osobní a sociální možnosti jedince, jako například vysoká míra nezaměstnanosti v ní. (Navrátil, 2001) K tomu se vyjádřil i pracovník sociálních služeb v časopisu Sociální práce (2004) slovy: Kulturní rozdíly mohou způsobovat určité problémy v komunikaci s klientem, proto se tomu sociální pracovníci snaží předcházet, například základními znalostmi o kultuře, historii a zvycích Romů.

Výhodou komunitní sociální práce je zlepšování celkového stavu lokalit, bohužel tato výhoda s sebou nese i limity, které se na jedné straně snaží zlepšit životní situaci klientů. Na druhé straně se projevuje ambivalentnost těchto aktivit, protože klienti chtějí ve většině případů z lokalit odejít, po pracovnících žádají zlepšení situace, ale tímto zlepšením jsou určitým způsobem omezeni v možnostech vystoupení. (časopis Sociální práce, 2004)

2.2.3 Sociální práce se skupinou

Někteří autoři tvrdí, že individuální forma sociální práce neexistuje, protože sociálně pracovní vztah klienta vždy včleňuje do skupinových vazeb, například vůči rodinným příslušníkům nebo přátelům. (Mašát, 2012) Skupinová práce je založena na empirických zkušenostech s vývojem orientovaným na cílovou činnost (společný zájem, tvorba vztahů), využívá se v ní skupinového chování (vůdcovství, pravomocí). (Mašát, 2012)

Dle Mašáta (2012) je sociální skupina množina jednotlivců, která má typické znaky – interakce, komunikace a organizace, uznávají společně stanovené normy a směřují k společnému cíli. Jedinci si jsou vědomi svého členství ve skupině a jsou určitým způsobem na skupině závislí. Navrátil (2001) ve své knize zmiňuje, že skupinová sociální práce vytváří příležitost ke vzájemnému sdílení členů skupiny, což je chápáno jako prostředek, který usnadňuje učení, rozvoj a utváření vztahů. Další výhodou podle Navrátila (2001) je individuální posílení a růst sebedůvěry, přičemž členové skupiny mohou být v roli pomáhajících, ale zároveň i těmi, kterým je pomáháno. Kajanová a Urban (2010) ve svém článku uvádí příklad. Tím je konkrétní podpora romství v podobě diskuze o romské skupině nebo mohou členové mluvit romsky. Mašát (2012) ještě dodává, že spolu členové skupiny mohou navzájem soucítit, lichotit si a motivovat se navzájem, to přispívá k jejich oblibě a úspěšnosti. Poslední výhodou dle Navrátila (2001) je příležitost ke změně, zde uvádí například změnu postojů chování nebo nácvik komunikace.

Díky tomu mohou jedinci zjistit, že na své prožívané trápení nejsou sami a že ostatní se také cítí osamoceni nebo sociálně vyloučeni, například u romské skupiny se to může týkat diskriminačních přístupů, které mohou děti a mládež pocítit ve škole, při hledání zaměstnání i v každodenních interakcích s majoritní společností. (Kajanová, Urban, 2010)

Tento druh sociální práce je vhodný pro práci s romskou menšinou, protože je známé, že Romové preferují spíše pohyb ve větších skupinách, což je dáno jejich velkými rodinami, Romové jsou zvyklí na přítomnost ostatních členů rodiny a větších skupin blízkých lidí. (Kajanová, Urban, 2010)

2.2.4 Přístup orientovaný na úkoly

Hlavní myšlenka přístupu orientovaného na úkoly je, že každý malý úspěch může rozvíjet sebeúctu a sebedůvěru klienta, větší nasazení projeví člověk, pokud si úkol zvolí sám. (Navrátil, 2001) Dále Navrátil (2001) poukazuje na základní hodnotu tohoto přístupu a tou je partnerství mezi sociálním pracovníkem a klientem, při kterém je klient hybnou silou při řešení problému. Tento přístup se vyznačuje jasnou strukturou a etapizací, je rozfázován do šesti na sebe navazujících kroků. (Navrátil a kol., 2014)

Prvním krokem je *příprava*, při které se zjišťuje, zda má klient zájem o spolupráci, aby dosáhl změny ve své životní situaci. Sociální pracovník vysvětluje klientovi svoji roli. Tuto fázi můžeme chápat jako legitimizaci tohoto způsobu intervence u daného klienta v jeho životní situaci. (Navrátil a kol., 2014)

Druhým krokem je *explorace problému*, zaměříme se na zjišťování potřeb a problémů, se kterými potřebuje klient pomoci. Dle Navrátila (2001) musí sociální pracovník aktivně naslouchat a povzbuzovat klienta ke konkrétnějšímu rozboru problémů. Často se u klientů objeví více problémů, proto je důležité stanovení cílových problémů, na kterých budou společně pracovat. (Navrátil a kol., 2014)

Třetím krokem je *dohoda o cílech*, vychází z toho, že klient se rozhodne za podpory sociálního pracovníka pro dosažení určitého cíle nebo cílů. (Navrátil, 2001) Při vyhodnocování cílů je dobré se zamyslet nad potenciálním užitekem každého cíle, nad překážkami, které mohou nastat, množstvím práce nezbytným pro dosažení cíle a celkovým plánem pro uskutečnění cíle, jak a kdy bude hodnocen postup a vývoj. (Navrátil a kol., 2014)

Čtvrtým krokem je *formulace úkolů*, tyto úkoly musí být realistické a pro klienta snadno dosažitelné. Dle Navrátila (2001) by měl sociální pracovník brát v úvahu, že pro klienta je nejlepší cíl takový, který si zvolí sám, dále uvádí, že úkolem sociálního pracovníka je podporovat klientovu motivaci zvládat naplánované úkoly. V této fázi se také formuluje časový harmonogram schůzek. (Navrátil a kol., 2014)

Předposledním krokem je vlastní *plnění úkolů*, to je ověřováno společným setkáváním, podle dohody některé úkoly plní klient sám, na jiných se může podílet i sociální

pracovník, důležitou součástí je hodnocení úkolů, na kolik se daný úkol podařilo splnit. (Navrátil a kol., 2014)

Poslední fází, kterou Navrátil a kol. (2014) zmiňuje, je *terminace*, ta představuje určité jasné, záchytné body, které stimulují klienta k aktivnímu jednání a k naplnění stanovených cílů. Plnění úkolů v předem zadaných termínech podporuje klienta ke zvýšení jeho sebevědomí a k růstu jeho schopností. (Navrátil a kol., 2014)

2.2.5 Přístup orientovaný na klienta

Myšlenka tohoto přístupu se především zaměřuje na aktuální prožitky klienta. Vychází se z předpokladu, že aktuální potřeby klienta mají větší význam než potřeby, které pramení z minulosti. (Matoušek, 2013) Dle Rogerse (2014) by měl sociální pracovník jednat s klientem jako skutečná osoba, nedržet se pouze určité techniky, ale sdílet s ním vztah, měl by usilovat o pozitivní vazbu a empatii. Toto pojetí klade hlavně důraz na hodnotu jednotlivce a přisuzuje účelnost samotné podstatě lidské bytosti. (Rogers, 2014) Podle Nykla (2004) pracovník přiznává klientovi schopnost sebekontroly a na ni návaznou schopnost převzít odpovědnost za své činy. Dále zmiňuje, že terapeut je u tohoto přístupu důležitý především na začátku v rámci aktivace, v samostatném procesu plní spíše roli pozorovatele a pomocí empatie upravuje podmínky tak, aby vyhovovaly aktuálnímu stavu, ve kterém se má lidský jedinec rozvíjet nebo hledat řešení problému. (Nykl, 2004)

Všichni lidé mají tendenci k uchování a rozvoji vlastní existence, tato tendence je uskutečňována tím, že se naplňují různé aktuální lidské potřeby, například potřeby fyziologické, potřeby jistoty, bezpečí či uznání. (Rogers, 2014) Rogersovo pojetí je humanistické, a to především svou orientací na klienta jako jednotlivce.

3 Cíl práce a výzkumné otázky

3.1 Cíl práce

Cílem diplomové práce je zjistit, jaká specifika sociální práce zaznamenávají sociální pracovníci při práci s romskou mládeží. Ve své práci také uvádím metody práce a techniky, které sociální pracovníci uplatňují při práci s romskou mládeží.

3.2 Výzkumné otázky

Vzhledem ke stanovenému cíli byly zvoleny tři výzkumné otázky:

1. Jaká specifika vidí sociální pracovníci v sociální práci s romskou mládeží?
2. Objevují se rozdíly při práci s romskou mládeží, jestliže práci provádí muž, nebo žena?
3. Jaké metody a techniky používají sociální pracovníci?

4 Metodika

Za účelem dosažení cíle práce byla zvolena kvalitativní výzkumná strategie, metoda dotazování a technika polostrukturovaného rozhovoru.

4.1 Metoda výzkumu

Kvalitativní výzkum je proces hledání a porozumění, který zkoumá sociální nebo lidský problém. (Hendl, 2008) Na začátku kvalitativního výzkumu se hledá téma a určí základní výzkumné otázky, které se mohou modifikovat nebo doplňovat v průběhu. Během šetření se výzkumník seznamuje s novými lidmi a pracuje přímo v terénu, proto probíhá ve větším časovém horizontu.

Hendl (2008) dále uvádí přednosti a nevýhody kvalitativního výzkumu. Mezi přednosti zahrnuje podrobný popis při zkoumání, výzkum probíhá v přirozeném prostředí, umožňuje studovat procesy a dobře reaguje na situace. Naopak jako negativa zmiňuje, že získaná data nemusí být zobecnitelná na celou populaci. Tento druh výzkumu je časově náročnější a výsledky mohou být snadno ovlivněny výzkumníkem. (Hendl, 2008)

Při každém výzkumu je důležité řešit etické otázky, tím se ve své knize zabývá Švaříček (2007). Mezi etické zásady výzkumu řadí důvěrnost, tedy zachování anonymity všech účastníků výzkumu, získání souhlasu od účastníků výzkumu a v neposlední řadě zpřístupnění práce účastníkům výzkumu.

Data byla získána prostřednictvím dotazování a technikou polostukturovaného rozhovoru. Jak uvádí Švaříček (2007) cílem polostrukturovaného rozhovoru je získat detailní a komplexní informace o studovaném jevu. Dle Miovského (2006) je polostrukturovaný rozhovor nejrozšířenější metodou, vyžaduje náročnější přípravu, při níž si výzkumník specifikuje okruh otázek, na které se bude účastníků ptát. Dále uvádí, že u tohoto typu rozhovoru je vhodné využívat tzv. inquiry, to znamená, že si například necháme vysvětlit, jak danou věc respondent myslí, a ověříme si, zda jsme ho správně pochopili. (Miovský, 2006)

4.2 *Charakteristika výzkumného souboru*

Pro výběr výzkumného souboru byla použita metoda záměrného (účelového) výběru, do něhož jsou účastníci účelově vyhledáváni podle určitých vlastností, které jsou kritériem pro výběr. (Miovský, 2006) V mém případě je zvolený výzkumný soubor tvořen skupinou sociálních pracovníků, kteří pracují s romskou mládeží v rámci nízkoprahových zařízení pro děti a mládež nebo v komunitních centrech. Pomocí internetu jsem na stránkách Jihočeského kraje vyhledala sociální služby, které zde fungují, a poté vybrala všechna nízkoprahová zařízení a komunitní kluby. Následně jsem kontaktovala sociální pracovníky a seznámila je se svojí diplomovou prací. Po získání jejich souhlasu probíhaly jednotlivé rozhovory, při kterých jsem si s pracovníky domluvila schůzku vždy v jejich zařízení. Zapojení do výzkumu bylo dobrovolné. Celkem tvořilo soubor dotazovaných deset informantů.

Výzkum probíhal v období od února 2017 do dubna 2017. Před provedením rozhovoru byli dotazovaní vždy seznámeni s cílem práce a účelem výzkumu. Před zahájením každého rozhovoru mi byl sdělen ústní souhlas se zapojením se do výzkumu. Rozhovory byly nahrávány na diktafon, při čemž byli respondenti ujištěni o zachování anonymity, ta je zaručena tím, že nikde nejsou uváděna jména ani přesná pracoviště. Rozhovory probíhaly na pracovištích respondentů, vždy individuálně, bez přítomnosti jiných osob.

Rozhovory byly ručně přepisovány do textové formy. Výsledky byly zpracovány pomocí otevřeného kódování, to znamená, že na základě získaných dat byla provedena analýza a vytvořeny kategorie a podkategorie dle významu a obsahově stejného prvku. Tato technika je používána v souladu se zakotvenou teorií. Vzhledem k tomu, že je jednoduchá a zároveň účinná, je používána v široké škále kvalitativních výzkumů. (Švaříček, Šed'ová, 2014) Prvním krokem při analýze dat je vytvoření určitých celků (kódů), které obsahují vystižení podstaty označeného jevu, dalším krokem je kategorizace, která kódy seskupuje do kategorií. (Gulová, Šíp, 2013)

5 Výsledky

V této kapitole jsou zpracovány poznatky sociálních pracovníků Jihočeského kraje, kteří pracují s romskou mládeží. Nahrávky byly doslovně přepisovány a dále zpracovány a vyhodnoceny.

V následující tabulce jsou uvedena základní data o informantech, jako je pohlaví, délka praxe v nynějším zařízení a předchozí zkušenost s romskou mládeží.

Tabulka č. 1: Základní údaje o účastnících výzkumu

Respondenti	Pohlaví	Délka praxe	Předchozí zkušenost
SP 1	žena	5 měsíců	ano, v rámci praxe na VŠ
SP 2	žena	1 rok	ne
SP 3	žena	6 let	ano, v rámci praxe nebo dobrovolník
SP 4	žena	5 let	ano
SP 5	žena	5 měsíců	ne
SP 6	muž	6 let	ano
SP 7	žena	3 roky	ano
SP 8	žena	13,5 let	ano
SP 9	žena	10 let	ne
SP 10	žena	2 roky	ano, v rámci praxe na VŠ

Zdroj: vlastní zdroj

Výzkumu se účastnilo celkem deset informantů, z toho devět žen a jeden muž. Jedná se o sociální pracovníky, kteří se zabývají romskou mládeží. Délka praxe informantů v nynějším zařízení se pohybovala od 5 měsíců až do 13,5 let. Někteří sociální pracovníci měli i předešlou zkušenost s romskou mládeží, a to tři z nich v rámci praxí na vysoké škole, čtyři v jiném zařízení. Pro zbylé tři informanty to je první zaměstnání tohoto typu, bez předešlé zkušenosti.

Na základě informací získaných z rozhovorů jsem stanovila následující témata, která jsem rozdělila do podkategorií:

- specifika romské mládeže a specifika práce s romskou mládeží,
- postavení muže a ženy v sociální práci s romskou mládeží,
- využití teorií a metod práce s romskou mládeží,
- sociální problémy romské mládeže,
- předsudky.

5.1 Specifikace práce s romskou mládeží

Prvním tématem, které jsem z rozhovorů identifikovala, je jednoznačně specifikum sociální práce s romskou mládeží. Jak sociální pracovníci uváděli, romská mládež je oproti majoritní mládeži sama o sobě specifická, proto musí taková být i práce s ní.

Specifika romské mládeže

Při rozhovorech se sociálními pracovníky jsme hned na začátku narazili na odlišnost romské mládeže oproti mladistvým z majoritní společnosti. Pracovníci se v některých popisech shodovali, proto jsem z jejich nejčastějších výpovědí vytvořila kódy:

- neposlušnost/problém s autoritou,
- agresivita,
- skupinové jednání,
- temperament,
- vzory v rodině.

Kód: neposlušnost/problém s autoritou

Mezi nejčastější specifika pracovníci zmiňovali neposlušnost romské mládeže, která se projevuje ve většině případů tím, že mají problém s poslechnutím autorit a plněním zadaných úkolů. Romská mládež není zvyklá poslouchat, i přestože jsou na všech pracovištích dána pravidla, často je porušují. Nejvíce je neposlušnost uváděna do souvislosti s hlukem, neochotou se o něco s někým podělit a neposlechnutí rozkazů

pracovníka. Jak někteří pracovníci zmiňovali, romská mládež je živější a není zvyklá brát ženu jako autoritu. Bohužel na většině pracovišť pracují převážně ženy. Zde uvádím úryvky z rozhovorů.

SP 1 uvádí: „*Specifika (práce) jakoby s mládeží jsou tady takový, že ta mládež je **neposlušná** oproti ostatním dětem. Romská populace je celkově taková, že má svoje specifikum v tom, že chce trošku rebelovat, co si myslím. Máme tady velký **problém s autoritami**, je to na těch dětech znát. Nejsou zvyklí moc brát autority.*“

SP 2: „*I tím přístupem, protože když řeknete bílému dítěti, že prostě ne, tohle si teď vzít nemůže, protože to má někdo jiný, řekne dobře a jde pryč. Řeknete tohle romskému dítěti, a proč, a proč to má ono, proč to teď nemůžu mít já? A pořád: a proč a proč, nedokážou pochopit, že oni to teď mít nemohou, a když to má bílý dítě, oni to chtějí taky.*“

Kód: agresivita

Jako příznačnou uváděli často agresivitu, romská mládež řeší hodně věcí vznětlivě. Převážně má špatné vztahy k majoritní mládeži, tyto dvě skupiny vedle sebe nedokážou pořádně fungovat. Tento vztah se projevuje nejen v nízkoprahových centrech, ale také v prostředí ulice. Přesto se problém snaží sociální pracovníci vyřešit. Snaží se jim vysvětlit, že se dají věci řešit i jinak než rvačkami a násilím. Agresivita se projevuje převážně urážkami, nadávkami, výsměchem, pomluvami, někdy přechází až k fyzickým útokům.

SP 2 hovoří o problému vztahu mezi romskou a majoritní mládeží, která se v jejich zařízení objevuje: „*Nefunguje nám to, protože romský děti jsou hodně **agresivní** a chtějí se strašně rvát, když jich je tady víc. Jenže ty bílý o to nestojí. Takže nám je vytlačili ven.*“

SP 4: „*A dost nám tady dochází ke **třenicím**, protože Romové často řeší nějaké neshody bitkami a fyzickým násilím a útoky.*“

SP 5 hovoří také o agresivitě a energičnosti: „*Romští mají více **agresivity**, chování mezi sebou, že to jako nezvládají, že jsou zvyklí si hodně nadávat a kopat mezi sebou..., jsou aktivnější a je ta práce s nimi náročnější. Musíte jim věnovat více pozornosti a tak celkově, musíte jim toho více říkat a opakovat.*“

Kód: skupinové jednání

Mezi další odlišnost zařazovali skupiny. Majoritní společnost je zvyklá jednat sama za sebe, u romské mládeže je typické, že jednájí v partách či skupinách. I do center chodí ve skupinách, tam fungují také pospolu, proto je složité s jednotlivci navázat kontakt. Jak někteří pracovníci popisovali, stává se, že skupina romské mládeže útočí na jedince z majoritní společnosti, když jich je více, více si dovolí. Naopak pokud některý romský jedinec přichází sám, nemá problém navázat kontakty s dětmi z majoritní společnosti.

SP 3 vidí rozlišnost, že romská mládež chodí spíše ve skupinách: „*U romských dětí je specifikum to, že **chodí ve skupinách**. Parta, která spolu tráví čas. A občas je to takové, že máme pocit, že jim to tu všechno patří. A všechno je jejich. Možná je těžší se k nim dostat.*“

SP 6 uvádí odlišnost v jejich žití ve skupinách: „*Oni **chodí v bandách** a nechodí po jednom, protože jeden Rom nic neznamena. Takže tak to funguje v té výchově, v tom, jak se chovají. Takže pokud dáte jednoho Roma do bílé komunity, tak bude poslušný jako beránek většinou, to už musí být nějaký deviance, aby byl zlý, Když přijde velká skupina Romů mezi skupinu bílých, tak se to pobije nebo je nějaký problém.*“

Kód: temperament

V rozhovorech jsme se často dostávali k tématu temperament, pracovníci uváděli, že romská mládež jej má daleko vyšší než ostatní. Je to dáno jejich kulturou, jsou více energetičtí, spontánnější. Čiší z nich větší sebevědomí a dokážou občas s lidmi manipulovat. Pracovníci uváděli, že při individuálních rozhovorech se často dostávají do slepých uliček, protože klienti už vědí, co chtějí slyšet a jak na pracovníka zapůsobit.

SP 4 uvádí specifičnost v jejich temperamentu: „Romové mají jinou náuru, jiný temperament. Jsou hodně **temperamentní** oproti „bílým“ klientům.“

SP 7 hovoří o specifičnosti v povaze: „Ty lidi jsou spíš **temperamentnější**, je to spíš o té povaze.“

Kód: rodina

Jedním z často zmiňovaných kódů v rozhovorech byla rodina. V romské komunitě má rodina jiné postavení než v majoritní společnosti. Romové žijí v jednom domě ve více generacích i často se vzdálenými příbuznými. Pro Romy je rodina základ všeho. S tím souvisí i jiná výchova. Romská mládež vidí v rodině určité vzory, se kterými se neztotožňuje majoritní společnost, tyto vzory se předávají z jedné generace na druhou a je složité je naučit jiný způsob života.

SP 6 mluví o odlišnosti romské mládeže, jako o generačním problému: „Romové jsou jiní, za prvé ta jejich krev v nich dělá hodně, **výchova dělá hodně**, to znamená, že je to generační problém v rámci výchovy. Jakože kdysi babičky babiček byly vychovány nějak a tak to pokračuje a výsledek vidíme na nejmladších dětech, Romové jsou pravdivější, dodržují svoje tradice, a tím pádem je ta práce jiná.“

SP 7: „A ještě třeba o jejich **založení rodinným**, tam to je hodně velký rozdíl, hodně se věnují rodině, hodně žijí fakt rodinným životem.“

SP 8 poukazuje na rodinné zázemí: „Děti mají bohužel **nevhodné vzory doma** a podle toho pak jednají, ani jinak nemohou, jsou zrcadlem rodiny.“ Následně hovoří o jejich povaze: „U romských dětí jsem si již zvykla, že ne vždy dodrží, co vyřknou..., také je důležité nenechat se překvapit jejich často výbušnou reakcí.“

SP 10 hovoří o jiných hodnotách a postavení ve společnosti: „Romská mládež má jiné lidské hodnoty, zvyky. Většinou mají jiné postavení ve společnosti. Obtížně se přizpůsobují majoritě.“

Specifika práce s romskou mládeží

V následující podkapitole se zabývám specifiky práce s romskou mládeží, její obsah vyplynul z rozhovorů, vzhledem k tomu, že i celá práce se tématem zabývá. Zde uvádím nejčastěji zmiňované kódy:

- hranice, pravidla,
- individualita,
- upřímnost, důvěra.

Kód: hranice/pravidla

Jedním z nejčastějších specifik, na která sociální pracovníci musí při práci s romskou mládeží dbát, jsou hranice či pravidla. V každém zařízení jsou nastavena pravidla a všichni klienti jsou s nimi seznámeni, pokud je nedodržují, jsou za to sankce. Pracovníci upozorňovali, že u romské mládeže je obzvlášť důležité pravidla dodržovat. Často je překračují. S pravidly souvisí i nastavení si vlastních hranic, protože každý pracovník působí na klienty jinak a dovolí jim jiné věci. Určitě je lepší si je na začátku nastavit přísnější a postupně z nich ustupovat. Podle pracovníků si pak u klientů vybuduje větší autoritu.

SP 1 vypověděla, že při práci s romskou mládeží je nejdůležitější nastavení hranic: *„Já myslím, že hnedka je nejlepší si **nastavit určité hranice**. Protože jakmile jste moc přísní, tak oni vás nepřijmou, ale zase když jste moc měkčí, tak vás také nepřijmou. Takže to je takové, než do toho jdete, si rozmyslet vlastní hranice vůči klientům.“*

SP 7 hovoří o pravidlech: *„Myslím si, že jakoby nejlepším nástrojem jsou **pravidla**. Hodně musíme uplatňovat pravidla, je to o tom temperamentu, o té povaze, tak si myslím, že tam to je jakoby v rámci tady toho nejúčinnější věc, ale jako v podstatě od té majoritní společnosti tam neděláme žádný rozdíl.“*

SP 8 se také přiklání k nastavení hranic: *„Je dobré **nastavit hranice**, dodržovat je a nepolevit z nich, určitě také vše jim stále opakovat, protože opakováním se vštěpuje, co je potřeba.“*

Kód: individualita

Individualita je zde vnímána jako pohled na každé dítě jednotlivě, pracovníci ke klientům musí přistupovat podle jejich povahy, schopností a znalostí. Často se jim stává, že se setkávají s jedinci, které musí učit základní hygienické návyky nebo základy slušného chování. Vždy je dobré si s každým klientem zvlášť sednout a vysvětlit mu, jak se co správně dělá. Romská mládež ocení, když se jim pracovník věnuje.

SP 2 uvádí, že je důležitý individuální přístup ke každému: „*Máme hodně **individuální** přístup k romským dětem. Protože je opravdu problém v tom, aby nás poslouchaly. A učíme je tady jako i základy, že nás mají oslovovat jménem, neumí si po sobě umýt ruce, spláchnout na záchodě, umýt po sobě něco, odhazují tady papíry, takže s tím máme hodně velký problém, takže individuální přístup tady funguje nejlépe.*“

SP 5 souhlasí, že je důležité přistupovat ke každému individuálně: „*Já myslím, že je to jiné v tom, že třeba se musí víc dbát na důraz při práci s těmi dětmi. Více jako **individuálně** s nimi, všechno se jim snažit víc říkat a tak.*“

SP 7: „***Individuální** práce podle potřeb toho jakoby jednotlivce, podle potřeb těch dětí.*“

SP 9 uvádí: „*Snažím se přistupovat k nim jako k rovnému, spíše **individuálně** podle toho, jaký je uživatel povahy. Na každého platí něco jiného.*“ Dále vypověděla: „*Praxe mě naučila nemít velká očekávání, výsledky s danou skupinou nejsou vidět hned, proto musí být člověk trpělivý. A určitě si vždy musí stát za svým rozhodnutím.*“

Kód: upřímnost, důvěra

Pro romskou mládež je velice důležitá důvěra, kterou si pracovník nezískává lehce. Když ji jednou získáte, nesmíte svého klienta zklamat. Při vytvoření důvěrného vztahu mezi pracovníkem a klientem, dochází ke snadnější komunikaci a lepší spolupráci. Někteří pracovníci zmiňovali, že je pro ně těžší získat si důvěru u romských děvčat, chlapci jsou sdílnější a nebojí se tolik s pracovníky mluvit otevřeně. S důvěrou

je důležitá také upřímnost. Pro romskou mládež je důležité jednání bez přetvářek, jak se říká „nechodit kolem horké kaše“, ale jít přímo k věci.

SP 4 uvedla: „*Být otevřený, na nic si nehrát, **upřímnost**, asi to. Nenapadá mě nic jiného. Já je neberu jako jinak, komunikuje se s nimi jinak, je to občas složitější tím, že oni jsou hodně temperamentní, hodně výbušní a občas jim něco ujede. Ale přijde mi, že člověk si to nesmí brát jako osobně.*“

SP 10 se domnívá, že je potřeba se jim částečně přizpůsobit: „*U romských klientů je těžší si získat jejich **důvěru**..., při práci s nimi určitě musíte znát jejich historii, zvyky, jazyk... a částečně se přizpůsobit jejich národnosti.*“

Poslední dva dotazovaní nevidí rozdíl v přístupu k romské mládeži nebo k mládeži z majoritní společnosti.

SP 3 uvedla, že žádný zvláštní přístup nevyužívá, spíše je těžší s nimi navázat důvěrnější vztah: „*Nemyslím si, že je potřeba zvláštní přístup. Různé je to v tom, když jich přijde třeba pět najednou, tak prostě je tam vidět taková ta síla. Nebo energie. A je to stejné, jako když přijde pět běžných klientů, tak je jako těžší se k nim dostat. Ale tady u těch romských je to víc, že se drží spolu a moc nejdou do toho kolektivu jakoby s ostatními dětmi. Takže dostat se k nim je takový jako těžší. A když sem přijde jeden nebo dva, tak se s nimi pracuje úplně stejně.*“

SP 6 uvádí: „*Co je důležité si myslím, je autentičnost, být sám sebou, určitě to funguje při práci s lidmi. Vím, že když mě něco štve na nich, tak jim to říkám, když jim něco vadí, tak mi to taky řeknou.*“ Následně poukazuje na to, že v tom odlišnost nevidí, spíše je lepší mít ke všem jednotný přístup: „*Nejsem si úplně jistý, že je to tak odlišné, ale je to o mém postoji, jak o postoji těch lidí, protože když my se bude k nim chovat jinak, tak oni se budou chovat jinak k nám. Takže si myslím, že je lepší, pokud má člověk jednotný přístup.*“

5.2 *Postavení muže a ženy v sociální práci s romskou mládeží*

Následující podkapitola se zabývá rozdíly, jestliže sociální práci s romskou mládeží vykonává žena, nebo muž. Výzkumu se zúčastnil pouze jeden muž, to odráží fakt, že v tomto odvětví je převaha žen.

Z odpovědí je patrné, že muž na většině pracovišť chybí, u dětí má často větší autoritu, představuje pro ně jiný vzor, protože se všude setkávají jenom s ženami. Jak ženy samy poukázaly, je pro ně složitější si vybudovat u romských dětí respekt. Jak je zmiňováno v předchozí kapitole, romská mládež přijímá i doma jako autoritu především otce, tedy mužský vzor. Z rozhovorů vyšlo najevo, že je důležité také předávání mužských vzorů chlapcům nebo vzorů chování dívek v přítomnosti muže. Pouze jedna pracovnice odpověděla, že v tom takový rozdíl nevidí.

SP 1 uvádí: *„Určitě je lepší, když je v zařízení alespoň jeden muž. Bohužel my tady žádného muže nemáme. Ale od našich uživatelů vím, že když tady kdysi nějaký pracovník pracoval, tak to bylo mnohem lepší. Přece jenom ty autority u těch dětí našli. Takže já osobně si myslím, že nám tady chlap chybí.“*

SP 2 hovoří o tom, že děti potřebují také mužské vzory: *„Já, když jsem tady nastupovala, tak jsem měla hodně velký problém s autoritou. Snažila jsem se k nim nějak přistupovat, prvně že se poznáme a takový ten začátek. A vůbec mi to nepomohlo. Já jsem něco řekla a oni šli pryč, neposlouchali mě, otočili se ke mně zády, ale když to řekl kolega, nastoupili do řady, ano, my to uděláme, chceš ještě s něčím pomoci? Oni prostě potřebují ten mužský vzor, který nám tady hodně chybí.“*

SP 3 se domnívá, že romská mládež ani ženy neposlouchá, než si na ně zvykne: *„Myslím si, že kolega si může dovolit mnohem víc, co se týče dodržování pravidel, že může být razantnější. A od něj je to prostě brané jako úplně jinak, než když to řeknu já. To tam určitě je. Konkrétně u romských, tak oni ženy neberou, než si na ně zvyknou.“*

SP 4 také hovoří o potřebnosti mužů: *„Muž má větší autoritu, hlavně u těch romských klientů. Tím, že ta společnost je strašně přefeminizována a všude je moc ženských,*

at' už ve školství nebo kdekoliv jinde, tak ty děcka na toho chlapa strašně moc slyší. My tady na klubu jako chlapa teďka nemáme, máme ho na streetu a on na ty děti strašně jako zabírá. A je to i ta autorita, když řekne něco on, tak to jde hodně vidět. A u těch Romů strašně moc tím, že oni přijímají chlapa, baba pro ně moc autorita není. Tak je to strašně znát, chlap nám tu moc chybí. Ale je to nedostatkové zboží v těchto službách.“

SP 5 si myslí, že v tom takový rozdíl není, spíše je to pro ně něco jiného, ale uznává, že muž má větší autoritu: *„Myslím si, že v tom rozdíl moc není, ale tím, že chodí romští klienti spíše kluci, tak na ně více platí ten chlap. Že ho více berou, taky chodí do středisek, kde pracují většinou ženy. Je to pro ně spíše změna a větší autorita ten chlap.“*

SP 6 uvedl: *„Muži mají rozhodně výhodu, ale nemyslím si, že je to v rámci rasové politiky, ale je to, že jsem chlap v sociálních službách a já mám vždycky všude výhodu. To tak prostě je všeobecně, chlapi mají autoritu mezi dětmi, nemusím křičet na to, abych si spravil autoritu, když huknu, tak už vědí, že je zle, určitě je to výhoda pro mě. Teď to tak pociťuji, donedávna jsem si myslel, že to tak není, ale čím jsem starší, tím to vidím, že to tak je.“*

SP 7 poukazuje na to, že pro ženu je ta práce mnohem těžší z hlediska vybudování si respektu: *„Myslím si, že pokud je to muž, tak kolikrát má větší respekt a ta žena si ho daleko hůř buduje. Daleko hůř se s nimi pracuje, musím říct, že ze začátku to bylo vyloženě peklo. Že jakoby ti kluci třeba jako vůbec tu ženskou neposlechnou většinou. Musí si fakt přijít na to, že třeba teď jsem i vedoucí na klubu, takže já jsem vedoucí, a není to kolega. Stejně se ho doptávají a musím říct, že jakoby pro ženskou je to těžší, hodně, hodně těžší.“*

SP 8 hovoří o tom, jak muž je pro práci s dětmi důležitý, aby jim předal i jiné vzory než ty, které získávají u žen: *„Mám zkušenost z počátku mé práce v jiném zařízení. Pokud je pracovník dobrý, může předat dětem vzorek činností mužů, který doma nevidí - údržbové práce, fyzicky náročnější aktivity, péče o rodinu - práci získané finance pro rodinu. Někdy se může hodit přítomnost muže na témata blízká chlapcům, se kterými se stydí jít za pracovníci. Momentálně máme dobrovolníka, který s dětmi*

praktikuje různé sportovní aktivity z pohledu muže, otce, rodiče - přístup spíše „pro chlapy“, což romské děti moc neznají, matky většinou dětem ve všem vyhovují a přístup je rozmazlující. Děvčata v pubertě zase mohou „trénovat“ chování dívek v přítomnosti muže. Jistě bych našla i další příklady přínosu práce muže v sociální oblasti, bohužel není dostatečně finančně ohodnocena ani pro ženu, natož pro muže či otce od rodiny.“

SP 9 se domnívá, že muži mají na tuto práci jiný pohled: *„Myslím si, že je obecně rozdíl v práci muže a ženy, každý má jiné myšlení, jiné postupy a přístupy. Myslím, že chlapi, sociální pracovníci, jsou klidnější, věci tolik neřeší a mají větší autoritu nebo snadnější cestu k ní.“*

SP 10 poukazuje na to, že i v některých rodinách chybí mužský vzor: *„Nemám zkušenosti ve své osobní praxi s mužem. V kolektivu jsem zažila pouze ženy. Myslím si ale, že práce muže s romskou mládeží je určitě jiná než se ženou. V mnoha romských rodinách chybí mužský vzor.“*

5.3 Využívání teorií a metod

Tato podkapitola se zabývá využíváním teorií a metod práce s romskou mládeží, tabulka (Tabulka č. 2) slouží k souhrnu teorií a metod, které respondenti uváděli jako používané v praxi.

Během rozhovorů bylo patrné, jak je pracovníkům nepříjemné na tuto otázku odpovídat. Nemohli si vybavit žádné metody ani teorie. Po předložení dokumentů, jaké teorie a metody existují, si většina pracovníků stejně nevybavila, co zahrnují. Spíše odpovídali, že pracují se skupinou dětí nebo probíhají individuální rozhovory, někteří pracovníci pracují také v terénu. Ze shodných odpovědí jsem vytvořila kódy:

- přístup orientovaný na úkoly,
- skupinová práce,
- terénní práce,
- přístup orientovaný na klienta – individuální přístup.

Tabulka č. 2 Souhrn teorií a metod

Respondenti	Souhrn teorií a metod			
SP 1	Komunitní práce	Skupinová práce	–	Přístup orientovaný na klienta
SP 2	Komunitní práce	Skupinová práce	Terénní práce	Přístup orientovaný na klienta
SP 3	Komunitní práce	Skupinová práce	–	Přístup orientovaný na klienta
SP 4	Komunitní práce	Skupinová práce	Terénní práce	Přístup orientovaný na klienta
SP 5	Komunitní práce	Skupinová práce	–	Přístup orientovaný na klienta
SP 6	Komunitní práce	Skupinová práce	Terénní práce	Přístup orientovaný na klienta
SP 7	Komunitní práce	–	Terénní práce	Přístup orientovaný na klienta
SP 8	Komunitní práce	Skupinová práce	Terénní práce	–
SP 9	Komunitní práce	Skupinová práce	Terénní práce	Přístup orientovaný na klienta
SP 10	Komunitní práce	Skupinová práce	Terénní práce	Přístup orientovaný na klienta

Zdroj: vlastní výzkum

Z rozhovoru s SP 3 je zřejmé, že si žádné teorie a metody nevybavuje: „*Já nevím, na co se přesně ptáte. Nějaké povědomí o nich mám, ale neznamená to, že by to byla nějaká vyšlápnutá lajna a jelo by se podle toho.*“

SP 4 odpovídala podobně: „*Já tohle už asi neřeším, mám po škole už jako dlouho, takže si myslím, že tohle dělám už automaticky..., nedělám nic konkrétního, spíš je to mišmaš všeho možného. Je to hodně i z praxe.*“

Kód: komunitní sociální práce

Tento kód jsem zařadila, protože všichni pracovníci působí v komunitním centru nebo nízkoprahovém zařízení a pracují s komunitou – romskou mládeží. Většina dotazovaných se o tomto typu práce vůbec nezmínila.

Pouze SP 1 na ni narazila: „*Vyloženě tady nějaké přístupy moc neprovádíme, takže spíš celkové **komunitní přístupy.***“

Kód: přístup orientovaný na úkoly

Tento přístup pracuje na myšlence, že klient si musí sám zvolit svůj cíl, úkol, kterého chce dosáhnout, a společně s pracovníkem na něm pracují. Sociální pracovníci při práci s romskou mládeží čekají na jejich zakázku, tedy na to, s jakým problémem klient přijde a co by rád vyřešil. Pokud na romskou mládež někdo tlačí, aby začala něco řešit, nebude s pracovníkem komunikovat.

SP 3 hovoří o tom, jak k jednotlivým rozhovorům dochází: „*Člověku, který začne mluvit, se v té chvíli věnuji. A je to o tom poslouchat, co on jakoby chce, a najít tam něco, co je ta jeho zakázka nebo s čím chce pomoc, a na tom se potom společně domlouváme. A takhle to chodí celou tu dobu, že za téma dětma se snažíme přijít a snažíme se s nimi povídat. A když vidíme, že je tam něco hlubšího nebo se tam dojde k nějakému tématu, které chce ten člověk řešit, tak si pak sedáme sem do kontaktní místnosti a pak si povídáme jenom my dva. Aby to bylo bezpečné třeba i pro něj, že ho nikdo neslyší.*“

Kód: skupinová práce

Práce se skupinou je typická pro nízkoprahové kluby a komunitní centra. Sociální pracovníci se dětem věnují ve skupinách jak při volnočasových aktivitách, tak také v rámci preventivních programů. Jak je v předchozí kapitole uvedeno, romská mládež je zvyklá často jednat ve skupině, proto se i pracovníci na skupiny zaměřují.

SP 1 uvedla: „*Pracuji převážně teda se **skupinou**, děláme různé programy prevence a aktivity.*“

Také SP 3 vytváří preventivní programy pro skupinu: „***Skupinový práce** děláme taky, ale úplně o to není zájem, ale když máme specifickou prevenci zaměřenou na nějaké téma, tak jsme to měli tak, že se věnujeme nějakému tématu a máme besedy s nimi, pustíme si nějaký film a bavíme se o tom a tak. Takže to děláme vyloženě ve skupinách, s dětmi, které se o tom chtějí bavit a chtějí tam být.*“

SP 5 pracuje převážně s celou skupinou: „*Spíš se **skupinou**, jak se tady sejdou. Oni většinou chodí ve skupinách, takže jich přijde víc a většinou dělají spolu.*“

SP 8 vysvětluje, proč pracují spíše se skupinou: „*Individuální práce ustupuje práci spíše se **skupinou**, protože NZDM je hojně navštěvováno převážně ve skupinách. Na individuální práci není dostatek času ani personálu a potažmo i přístup dětí bývá chladnější, jelikož nerady jdou do „neznámého“. Je potřeba mít navázaný úzký vztah s klientem, aby se dalo pracovat individuálně a bez obav.*“

Kód: terénní práce

Sedm respondentů se zabývá také prací v terénu, při které chodí po okolí, případně vyloučených lokalitách, a snaží se oslovovat děti na ulici. Při terénní práci se setkávají s dětmi v jejich přirozeném prostředí. U tohoto tématu jsem se doptávala, jaké vidí výhody při práci v přirozeném prostředí romské mládeže. Práce v terénu se oproti práci v zařízení v mnohém liší, ale také se vzájemně doplňuje. Některé děti nechtějí kluby navštěvovat, proto by se s nimi jinak pracovníci nikdy nesečkali, touto cestou mají

možnost zapůsobit na více jedinců. Někteří pracovníci se v terénu setkávají i s rodiči dětí a společně řeší problémy.

Terénní sociální práci se zabývá SP 2: „*Chodíme jenom po venku, jenom hledáme tady v okolí. Máme rozdělené dny, kdy kam chodíme.*“ Dále hovoří o tom, že je v terénu problém řešit individuální problémy: „*V terénu je problém ten, když třeba v létě potkáme dvacet děcek a jedno chce něco řešit, tak se nemáme kam schovat a nemáme soukromí. Takže tam je problém řešení nějakých problémů. Nebo kdyby se nám chtěli svěřit, aby je neslyšel někdo jiný. Takže je většinou odkazujeme sem na klub.*“

SP 6 poukazuje na důležitost a propojenost práce v terénu a v klubech: „*Všechno má svoje. Já jsem více v terénu než na klubu, ale když jsem na klubu, tak je to pro mě změna. Ale myslím si, že je dobré, když to spolu spolupracuje, protože to má nějakou návaznost. Protože koho já potkávám venku, tak toho můžu dotáhnout sem. Ale na druhou stranu jsou klienti, kteří budou jen venku, nikdy sem nepřijdou, protože nechtějí, jsou zásadně proti tomu jít sem na klub, ale nedávno se mi podařilo velkou skupinu přesunout sem. A zároveň jsou venku a jsou i tu. Nevím, jestli se toho dozvím více, když hovořím s nimi tady nebo že jsem venku. Venku je to prostředí méně oficiální, to je ta výhoda.*“

SP 7 poukazuje na složitost práce v terénu, protože to děti ještě neznají: „*Já chodím do terénu jako samostatně, ne do rodin, ale že potkáváme ty děti. A tam je to taky hodně jiné, oni ještě jakoby ten terén tolik neznají, ten, který dělám já, a je to hodně zajímavý, protože se na to doptávají, ta práce je tam hodně s nimi složitá, protože oni nechápou, co to ten terén je. Jako vždycky jim vysvětlujeme, jak si s nimi jdeme popovídat, kdyby něco potřebovali.*“

SP 8 je na ulicích v kontaktu spíše s rodiči: „*Spíše ne, ale někdy třeba za rodiči vyrážím, když potřebuji něco řešit ohledně dětí. Nebo mě třeba kontaktují instituce (školy, pedagogicko-psychologické poradny, orgán sociálně-právní ochrany dětí) s prosbou o vyřízení něčeho v souvislosti s dětmi. Také jsem často oslovována na ulici s prosbou o pomoc. Vše ale plyne z dlouholetého fungování, kdy klienti/rodiče i děti, vědí, že mohou přijít pro radu či pomoc.*“

Kód: přístup orientovaný na klienta

Tento kód vyplynul z odpovědí respondentů, většina z nich mluvila o individuálních rozhovorech s mládeží, když za nimi děti přijdou s nějakou zakázkou, nebo pouze o naslouchání klientům. Mnoho z nich také hovořilo o individuálních přístupech, jak je popsáno v kapitole Specifika práce s romskou mládeží.

Výhodu při práci s jednotlivcem vidí SP 4: *„Snažíme se více pracovat s jednotlivcem, ono v té skupině je často těžký se k nim nějak blíž dostat, oni před sebou machrují, předhání se, skáčou si do řeči, takže s těmi jednotlivci je to lepší. Pokud chce řešit něco závažnějšího a tomu klientu pomoci.“*

Také SP 5 poukazuje na výhodu individuálního sezení: *„Když se řeší nějaký problém, tak se to snažíme řešit spíše **individuálně**. Protože samozřejmě víc poslouchá, protože v té skupině se potom překřikují a absolutně to nemá žádný efekt, nic se nevyřeší.“*

5.4 Sociální problémy romské mládeže

Následující podkapitola se zabývá nejčastějšími sociálními problémy romské mládeže. Z výzkumu vyplývá, že největším sociálním problémem je vzdělání, převážně se řeší špatné známky, záškoláctví nebo nedokončené základní vzdělání či nezáměr o vzdělání středního typu. Na problém vzdělání navazuje také otázka zaměstnání, někteří jedinci buď pracovat nechtějí, nebo jsou vyřazeni z evidence uchazečů o zaměstnání. Vzhledem k tomu, že se jedná o mládež, hodně řeší vztahy s protějšky nebo vztahy v rodině. Dále pracovníci uváděli výchovné problémy, například konflikty, krádeže, lhaní a kouření. Jako poslední jsem zde uvedla jiné, kam zařazuji třeba těhotenství nezletilých dívek, nedostatečnou motivaci v rodině nebo zadluženost rodiny.

Kódy:

- vzdělání,
- zaměstnání,
- vztahy,
- výchovné problémy.

Tabulka č. 3: Sociální problémy

	Vzdělání	Zaměstnání	Vztahy	Výchovné problémy	Jiné
SP 1	X	X			X
SP 2	X				X
SP 3		X	X	X	
SP 4	X	X	X	X	
SP 5	X				
SP 6			X		X
SP 7	X		X	X	
SP 8	X			X	
SP 9	X		X		X
SP 10	X	X		X	X

Zdroj: vlastní výzkum

Kód: vzdělání

Mezi sociální problémy, se kterými se nejčastěji pracovníci s romskou mládeží setkávají, zařadili vzdělání. Z rozhovorů jsem identifikovala, že je to nejčastěji řešený problém. Mnoho klientů nechodí pravidelně do školy nebo nosí špatné známky. Proto se v nízkoprahových centrech na tento problém zaměřili a zavedli dobrovolné doučování, na které za nimi děti mohou přijít a pracovníci jim pomohou s úkoly. Doučování vzniklo z myšlenky, že ne všechny děti se mohou doma zeptat, jak úkoly vypracovat, mnohdy to není v silách rodičů, aby jim s úkoly pomohli. Pokud dítě chodí za školu nebo nenastoupí na střední školu, pracovníci v klubech spolupracují také s kurátory dětí.

SP 1: „...**školu**, ukončení školní docházky, občas těhotenství nezletilých a to jsou vesměs takové ty stejné problémy.“ Dále uvedla: „My spolupracujeme se školou, s kurátory. Ale ta školní docházka u nich není priorita rozhodně.“

SP 2 zmínila: „Hodně **školu** řešíme, záškoláctví hlavně, nechodí do školy, a když chodí do školy, mají špatné známky.“

SP 4 se zmiňuje o fungování rodiny a o tom, jaký to má na romskou mládež vliv: „*Určitě ta škola, že je problém, asi i návyky u některých vypěstovat a tak. Tím, že to doma moc nefunguje nebo nemají na to nějaký prostor, tím, že jich bývá hodně v těch bytech nebo domech. Nevím, jestli se jim nechce moc pracovat, já si myslím, že to není jejich vina. Já si myslím, že je to vina celý společnosti tím, jak je to nastavený.*“

O škole mluvila také SP 5: „*Nejčastěji řeší špatné známky ve škole, že se jim nedaří ve škole. Nabízíme jim doučování, snažíme se s nimi o tom mluvit, proč má takové známky, čím to může být a tak. Snažíme se to s nimi probírat.*“

SP 7 uvádí: „*Nejvíce zde řešíme vzdělání, špatné známky, máme tu i doučování, ale tam spíše chodí ti mladší.*“

SP 9: „*Jejich školní docházka končí většinou základní školou, dál bohužel nemají podporu v rodině, ale ani na úřadě práce se s mládeží 15-18 let nepracuje. Problémy s trávením volného času, nemají finance na kroužky ani motivaci, protože musí pomáhat rodině shánět finance. Nemají svůj vlastní prostor, kam by si mohli zvát své kamarády. Ani moc toho volného času, dívky většinou přejímají starost o své mladší sourozence.*“

Kód: zaměstnání

Se vzděláním souvisí také zaměstnání. Romská mládež má špatné návyky z domova, protože jejich rodiče převážně nepracují, a proto sama nevidí důvod, proč by měla nastoupit do zaměstnání. Sociální pracovníci se je snaží motivovat, aby viděli, proč je důležité najít si stálé placené zaměstnání. Popřípadě jim pomáhají hledat vhodné zaměstnání.

SP 1 uvádí: „*Nejčastěji řešíme asi úřady práce, vyřazení z evidence uchazečů o zaměstnání, práci.*“

SP 3: „*Třeba o práci se bavíme. Jestli chtějí chodit někam na brigády, kam budou docházet, když se tam jdou zeptat, tak jestli přišli po druhý a po třetí, takže hodně se bavíme tady o tomhle.*“

SP 5: „*Se staršími mluvíme více o **brigádách** nebo tak. Ty mladší to moc nezajímá, nechtějí o tom ani slyšet.*“

SP 10 zmiňuje: „*Diskriminace, děti jsou vyčleňovány z kolektivu, u starších **nezaměstnanost** nebo nedokončené vzdělání a výchovné problémy. U některých jedinců problémy v rodině, kdy se tam objevuje prostituce nebo zadluženost.*“

Kód: vztahy

Vzhledem k tomu, že práce se zabývá mládeží, řeší často vztahy jak mezi vrstevníky, tak také v rodině. Klienti si začínají uvědomovat svoji identitu a zázemí doma. Někteří se stydí za své rodiče nebo za to, jak žijí, proto hledají oporu u někoho jiného. U romské populace dochází dříve k vyspělosti, je známé, že dříve navazují partnerské vztahy a zakládají rodiny, to je dáno jejich tradicemi.

SP 3: „*...někdy i **vztahy**, ale to pak musíme mít trošku blíž k sobě. A není to hnedka na začátku, ale kluci hodně povídají o vztazích s holkami, jak to mají...*“

SP 6 se domnívá, že nejčastěji se řeší vztahy: „***Vztahy**, protože když jste v jejich věku, tak se rozcházíte s někým. Láska je pro ně nejtvrďší realita, tam podle mě vznikají ty problémy. Třeba drsný rozchod. Druhá věc je rodina. Vztahy v rodině, partnerské vztahy. Kdo vám nejvíce ubližuje? Lidé, kteří jsou vám nejbližší. I když to tak nevypadá, tak mnoho dětí trápí, že jsou chudí, že mamka chlastá, to si myslím, že je nejhorší. Ve věku, když se rozhodujete, čím budete (14,15 let), to je věk, kdy se všichni rozhodovali, kam půjdeme. V takovém věku, když vás doma někdo bije nebo někdo tam chlastá, vy nemáte peníze na školu, nemůžete si koupit pero, chodíte jako trhan, protože na to nemáte, to je velký problém, i když to ty děti na sobě nedávají znát, tak je to hodně trápí.*“

SP 7: „*...A dále se řeší **vztahy**, Romové začínají se vším dříve.*“

Kód: výchovné problémy

Posledním kódem, který jsem z rozhovorů identifikovala, jsou výchovné problémy, které souvisí s romským charakterem. Jak je popsáno v předchozích kapitolách, Romové jsou hluční a často věci řeší vznětlivě. S tím souvisí i následné problémy a stížnosti pedagogů na to, že vyrušují v hodinách nebo často dochází ke konfliktům. U některých se objevuje ještě lhaní, pomluvy, kouření ve velice mladém věku či experimenty s drogou.

SP 3 hovoří spíše o chlapcích: „*S kluky, tak to jsou **konflikty** s učitelkami, se spolužáky a venku s ostatními. Cokoliv od výhrůžek, bitky, nespravedlivosti, že si na ně třeba někdo zasedne.*“

SP 4 poznamenala výchovné problémy: „*Ale s čím se tady nejvíce potkám, jsou **konflikty** a že to neřeší s čistou hlavou. Nejsou schopní na to nějak nahlídnout a nějak se vzchopit a řešit to v klidu. A určitě i nějaký krádeže... a s čím se tu potýkáme, je, že si neumí vážit věcí.*“

SP 7: „*U starších jsou to **konflikty**, při nichž dochází k **nevhodnému chování** i u nás na klubu, to pak mají na nějakou dobu zákaz sem chodit.*“

„***Lhaní, krádeže, demolování okolí jako projev agresivity** či špatné nálady, drogy, kouření malých dětí, záškoláctví, podpora rodiny v nedocházení do školy, rasismus, impulsivnost, která vygraduje často velmi rychle v agresi.*“ (SP 8)

Jeden z problémů je začlenění do společnosti, o tom hovoří SP 2: „*U nich je nejčastější problém začlenit se do společnosti. To oni nedokážou. S tím tady hodně bojujeme, protože, jak jsem říkala, bílý a romský děti, to nejde takhle. A kolikrát jsme se s nimi o tom bavili, dělali jsme besedy, proč by spolu měli vycházet, vždyť nejsou zas tak rozdílní, že na tom nic není, aby spolu vycházeli. Ale oni na to prostě nepřistoupí. Oni jakoby žijí v tom, že všechno je tady jejich a oni jsou tady ta nadřazená rasa.*“

5.5 *Předsudky*

Většinou společnost ovlivňuje předpojatost vůči romské komunitě, proto jsem do výzkumu umístila i téma předsudků. Některé pověry vyplývají z neznalosti romské komunity, jejich zvyků, tradic a historie. Proto mě zajímalo, zda si pracovníci před nastoupením do zaměstnání nebo v průběhu zaměstnání něco romské komunity nastudovali. V následující podkapitole najdete tedy dva kódy:

- znalost romské historie,
- předsudky

Kód: znalost romské historie

Dotazovaní sociální pracovníci znají romskou historii nebo jejich zvyky spíše ze studií. Jen polovina z dotazovaných se sama o historii zajímala nebo se zúčastnila školení. Někteří zmínili, že je to naučila sama praxe, například od rodičů dětí. Dva dotazovaní se domnívají, že ani sami klienti historii neznají. Tři sociální pracovníci se zmínili o nepotřebnosti něco znát.

SP 1 uvádí, že mají knihy k dispozici: „*V podstatě nemusela, ale máme tady k dispozici různé knihy, takže ono je dobrý ze začátku se trošku začíst. Takže že bych vyloženě musela znát nějakou romskou historii, to ne, ale bylo dobré, abych měla ponětí, v čem jsou Romové specifictí.*“

Následující tři pracovníci si myslí, že není potřeba něco o nich znát.

SP 2: „*Nemyslím si, že by to bylo potřeba, já nevím jak kolegové, ale já jsem nic nestudovala.*“

SP 3: „*Pamatuji si, že jsme měli na vysoké nějaké přednášky, ale nemyslím si, že by to bylo zrovna potřeba pro tu práci.*“

SP 4: „*Nestudovala jsem nic. Neměla jsem potřebu, proč bych si měla něco zjišťovat nebo pročítat.*“

SP 5 se domnívá, že ani děti tuto historii už neznají: „*Myslím, že ne, jako se školou jsme se někde byli podívat v muzeu romské kultury, ale více jsem se tím nezabývala. Myslím si, že ani děti, jak žijí takhle ve městě, tak ani oni o tom moc neví.*“

SP 6: „*Trochu, ne úplně.*“ Na otázku, zda je při práci potřebné ji znát, odpověděl: „*Nevím, zda mi to úplně pomáhá, někdy ano. Ne všichni mladí Romové znají svoji historii, takže je dobré se o tom bavit, ale nemyslím si, že by ta historie měla nějaký význam pro práci s nimi. Protože ta doba je dnes úplně jiná.*“

SP 7 se v zaměstnání obrací na kolegu: „*My tady máme speciálního romského pracovníka, když je většinou nějaká věc, kterou vyloženě potřebuju vědět, nebo mě vyloženě zajímá, tak on to většinou ví. Mám to štěstí, že jsem to nemusela vyloženě studovat.*“

Následující dva dotazovaní absolvovali školení.

SP 8: „*Něco jsem znala ze studia, něco jsem si načetla a připomněla v knihách či na internetu. Hodně jsem pobrala z rozhovorů přímo s rodiči a staršími klienty, také jsem v počátku absolvovala školení o romské historii a kultuře. V současnosti se snažím doplňovat vzdělání a vědomosti na různých školeních o romské rodině a dětech v rámci 24 hodin vzdělávání.*“

SP 9: „*Nemusela, ale sama jsem se zajímala a byla i na několika školeních, ale hlavně praxe a zkušenosti mě naučily.*“

SP 10 psala závěrečnou práci na téma týkající se romské komunity: „*V rámci této práce jsem studovala romskou historii, také jsem s ní pracovala v bakalářské práci na vysoké škole.*“

Kód: předsudky

Předsudky ovlivňují práci sociálních pracovníků, ačkoli se je snaží potlačit. Z odpovědí dotazovaných lze usoudit, že pouze tři je nemají. Další přiznávají, jak jim při práci občas „naskakují“. I přesto se snaží na romskou mládež nenahlížet zaujatě.

První dotazující přiznává, že možná nějaké má, ale zároveň poukazuje, jak se snaží aktivitami zapůsobit na veřejnost.

SP 1: *„Je to možné, my se tady snažíme v rámci různých preventivních programů řešit rasismus, diskriminaci a snažíme se jakoby tohle z té společnosti odstraňovat. Snažíme se různými aktivitami a akcemi zapůsobit na veřejnost a posílit romštinu u uživatelů, takže právě se snažíme zaměřit aktivity cíleně na Romy. Pořádáme dny Romů, snažíme se jim to uzpůsobit tak, aby se i oni cítili dobře.“*

Následující dvě respondentky si nepřipouští nějaké předsudky.

SP 2: *„Já jsem je nikdy neměla, oni mně nikdy nic špatného neudělali, nikdy jsem s nimi problém neměla, až tady prostě ty děcka na mě pořvávají, jsou prostě sprostí, tak prostě je seřvu a udělá se pořádek, ale oni za to nemůžou, jsou takhle naučení z domu, že ví, že maminka tam takhle na někoho řve, tak proč bych nemohl já. A my se jim tady snažíme vstípit, že takhle se to nedělá. Vysvětlit mu, proč se to takhle nedělá, když maminka a táta to takhle dělají. To je takový problém, ale jako proti romskému obyvatelstvu jsem nikdy nic neměla, nikdy mi nic špatného neudělali.“*

SP 3: *„Myslím si, že ne. Já se je snažím brát jako všechny. Jak prostě přijdou, prostě individuálně. A myslím si, že to dobře funguje. Kdybych tady stála s tím, že je nepustím mezi dveře nebo že si s nimi nemůžu povídat, tak tady nemůžu pracovat.“* Jinak se cítí mimo centrum. *„Otázka je jako druhá, že když jsem venku a jde proti mně banda lidí, které neznám, tak je to takový, že mám respekt, ale to mám zase vztažený, co jsem zažila doma nebo tak. Ale tady se od toho snažím odpoutat a snažím se to do té práce nedávat.“*

SP 4: *„Asi si myslím, že jo. Určitě.“* Následně byla položena otázka, zda její předsudky mají vliv na práci. *„Možná to může mít na to nějaký vliv, ale je to..., já ty děti mám ráda, není to o tom, že prostě bych byla nějaký rasista, ale tím, jak se člověk s nimi setkává a vidí, jak to třeba funguje a tak, tak samozřejmě že má předsudky. A není to jen u těch Romů. Myslím si, že některé mě napadají, když to slyším. Třeba často si myslím, že dítě tu školu nedodělá, nepůjde pracovat, ale jsou tady děti jako romský, které třeba makají, ale dělají tak, že prostě chodí na brigádu někam na černo. Ale není to o tom,*

že by chodily každý den. Je to o těch vzorech v rodině, a když to v té rodině nefunguje a to dítě vidí, že rodiče jsou na dávkách a mají dobré příjmy, tak proč by šlo pracovat.“

SP 5 poukazuje na fakt, že je rozdíl, jestli se jedná s jedincem, nebo se skupinou: *„Určitě mi tam naskakují, ale snažím se to ovlivnit, že to tak není. A když potom mluvím s každým zvlášť, tak jde poznat, že takový nejsou, že to dělá pouze ta skupina.“*

SP 7: *„Já si myslím, že mě neovlivňují. Já se snažím nedělat rozdíl mezi těma dětma.“* Po delším zamyšlení odpověděla: *„Nebo takhle, myslela jsem si, že mě neovlivňují, ale spíš mě rozčiluje, že některý ty stereotypy se potvrzují. Že v poslední době obzvlášť jsme řešili facebook jejich a jak se chovají třeba na facebooku k pracovníkům a tak. A musím říct, že jako mě dost mrzí, že člověk tady za ně jako kope a že pak se mu potvrzují ty stereotypy, tak to jako zamrzí. Někdy se stane taková situace, že někdy si říkám, proč to dělám. Že ty stereotypy myslím si, že mě jako osobně neovlivňují, ale pak když vidím, že se někde potvrzují, tak mě to rozčiluje a mrzí.“*

SP 8: *„Ve své práci se zaměřuji na práci s romským dítětem. Zcela určitě znám spoustu předsudků, slyším je kolem sebe téměř denně v majoritní společnosti. Hlavně co se týče čerpání dávek, nezaměstnanosti Romů apod. Děti jsou ale většinou bezprostřední, na barvě kůže nezáleží, jsou všechny stejné, některé impulsivnější. Občas mám pocit, že kdyby se od nás nevracely do rodin, dalo by se lépe s dítětem pracovat na rozvoji osobnosti. Mrzí mě, že rodiny nemají vztah ke vzdělávání a děti v tom moc nepodporují. Na druhou stranu máme i úspěšné studenty vysokých škol. I když v obou případech šlo o absolutní vzpouru jedince, postavení se proti přesvědčení rodiny a příbuzných.“*

SP 9: *„Denně se s nimi setkávám, ale vždy se snažím na věci dívat z více stran a vyslechnout si obě strany, než se nechám ovlivnit.“*

SP 10: *„Jako sociální pracovnice se snažím předsudkům a stereotypům předcházet.“*

5.6 Pohled sociálních pracovníků na význam jejich práce

Tato kapitola se zabývá smysluplností práce s romskou mládeží v nízkoprahovém zařízení a komunitním centru i tím, jak samotní sociální pracovníci svoji práci vnímají

a s jakými překážkami se setkávají, zda se někteří setkali ve svém zaměstnání se syndromem vyhoření.

Někteří pracovníci ve svém zaměstnání pocítují bezmoc, jak SP 1 uvádí: „*Je to strašný, hlavně ve mně se to hrozně bije, nejradši bych řekla, vem si batůžek a pojd' na týden ke mně, já ti to ukážu, jak to doma funguje..., že občas mám nějaký oblíbený klienty, což má asi každý, a tak u nich mě to vždycky zasáhne a tak..., pojd' sem, my ti s tím tady pomůžeme, budeme se o tom tady bavit. A strašně upadám vždycky do depresí, strašně mě to štve, že my se tady namáháme, snažíme se jim něco vštípit a oni potom vyjdou ven a už si to nepamatují. S tímhle třeba u bílých problém není, ti to mají doma úplně jinak.*“ Dále uváděla, že jí zbývá jen věřit, že jednou se to zlepší: „*Já pořád věřím v to, že za chvíli přijdou, že by chtěli tu základku dodělat a že by chtěli pracovat. Ale nemyslím si, že to tak bude. Tak on je třeba problém i s bílými dětmi, oni s nimi taky nechtějí vycházet.*“

Někteří pracovníci sami začali hovořit o problémech, se kterými se při své práci setkávají, např. SP 2 trápí, že romská mládež nechce pracovat, protože má špatné vzory doma: „*Snažíme se je kontaktovat třeba se sociální rehabilitací, kde by jim pomohli hledat práci. Ale většinou to skončí tak, že oni si vezmou ten kontakt a nedojdou tam, je to prostě hodně málo romských dětí, které si jdou hledat tu práci. Bohužel je to návyk z domova, protože vidí, že mamka s taťkou jsou taky doma, peníze dostávají, tak oni nechápou, proč by měli dodělávat třeba základní školy.*“ Potom hovořila o nutnosti radovat se z každé maličkosti, třeba když jednomu klientovi jejich úsilí pomůže. „*Měli jsme tady holčičku, které je sedmnáct, otěhotněla, má základní školu, ten její přítel nemá ani základku. A s nimi jsme hodně pracovali. A u nich se nám teda podařilo, aby si ten kluk sehnal práci, a teď si hledají i bydlení. Takže to je pro nás povzbuzující, řekli jsme si: Jo, to jsme dobří, protože se nám málokdy tohle podaří.*“

SP 3 zmínila, že za to nemůže pouze romská komunita, ale situace ve společnosti k tomu vybízí: „*Já nevím, jestli se romská komunita nějak vyvíjí, asi to nějak nezkoumám. Spíš si myslím, že je tahle situace šíleně vyhrocená, na diskuzích, co čtu, že tihle ti všichni mohou za to, a já to tak prostě nemám.*“

SP 4 vidí komunitní centra jako nápomocná: „*Já si myslím, že jo jako. Už tím, že se s nimi o tom bavíme, že to není v pořádku, že to slyší, aspoň od někoho. I když to jde možná jedním uchem dovnitř a druhým ven, aspoň něco tam mají, že to nepřejdeme..., asi nějaký velký vliv to na ně nemá. Ono je i tom, že žijí v té komunitě, že oni si tam udržují ty jejich pravidla.*“

Také SP 5 věří, že je to užitečné: „*Myslím, že jo, že si ve finále něco vezmou. Když je učíme nějakým návykům, pravidlům, pak už jde poznat, že to třeba umí.*“

SP 6 ze začátku sám nechápal, proč vůbec nízkoprahové kluby vznikly, ale během let pochopil jejich důležitost: „*Děti chodí sem, dělají problémy a my se tady s nimi o tom můžeme bavit. My můžeme dávat ty hodnoty, říkat jim, že by ten čas mohli trávit jinak. Naším cílem není, aby ty děti chodily sem, naším cílem je, aby ty děti začaly žít plnohodnotný život, aby měly správné hodnoty. Aby jejich život někam směřoval. Každá sociální služba neznamena, aby se klienti stali závislími na nás, ale aby se osamostatnili.*“

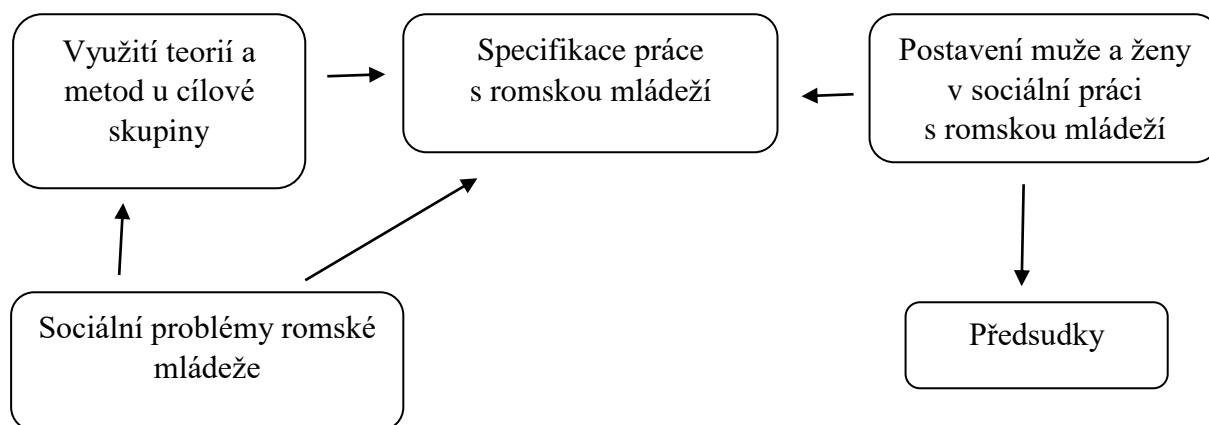
Důležitost těchto zařízení spatřuje ve své práci SP 8: „*Mnohokrát jsem poznala, že klient, který nepracoval pět roků, tak začal pracovat, protože jsme se o tom bavili, a samozřejmě že to trošku musíte potlačit, to je jasné, ale když víte, že je to ku prospěchu věci. Já vím minimálně o dvou, kteří nepracovali a začali pracovat. Má to smysl i venku to má smysl, my si hrajeme s dětmi a ty aktivity jsou jen na nějaký kontakt, to neslouží k tomu, abychom si s nimi tady hráli.*“

SP 9 hovoří o tom, jak musí stále věřit, že dětem pomáhají: „*Musím tomu věřit, protože kdybych tomu nevěřila, tak tu nepracuji. Musím věřit, že my máme nějakou čarovnou moc ukázat jim směr. Třeba když vám poví, že Praha je jedním směrem, a já vám ukážu jinam, tak s tím stejně nic neuděláte. Já jim mohu ukázat směr, ale to dítě si udělá stejně, co chce.*“ Následně vypověděla, že některé děti se k nim po letech vrací a samy přiznají, že jim předtím pomohli: „*Stalo se nám víckrát, že ty děti odrostly a pak přišly a řekly: Tenkrát jsi mi pomohla a posunulo mě to. Sama přemýšlím, do jaké míry to má význam, ale musím věřit, že to význam má, kdybych tomu nevěřila, tak tu nemůžeme být.*“

Poslední dotazovaná - SP 10 - hledí na romskou mládež jako na ty, kteří se nechtějí zapojit mezi majoritní společnost. *„Bojím se toho, že budou stále vyloučeni ze společnosti, protože jde vidět, že oni se ani nemají snahu začlenit mezi tady ty bílý děti. Raději budou řvát vedle v místnosti, bouchat tam do něčeho, aby ty bílý děcka vystrnadili, pak si tam nalezou všechny romský děcka, zavřou se a hotovo. Oni s nimi nedokážou komunikovat a být s nimi v jedné místnosti.“*

5.7 Otevřené kódování

Schéma otevřeného kódování

Zdroj: vlastní výzkum

Během kódování byly kategorie uváděny do vzájemných vztahů. První kategorie byla specifikace práce s romskou mládeží. Největší vliv na práci mají odlišné vlastnosti klientů a následně pracovníci ke klientům přistupují jinak, než k majoritní společnosti. Využívají jiné teorie a metody, které také závisí na řešení sociálního problému, s kterým klient přichází.

Postavení muže a ženy v sociální práci s romskou mládeží hraje důležitou roli. Sociální pracovníci se téměř shodli, že muž je v tomto odvětví potřebný. Má k práci odlišný přístup oproti ženám a vytváří si lépe respekt a autoritu. Dalším ovlivňujícím prvkem jsou předsudky, které se ve společnosti šíří a pracovníci je musí při své práci vytěsňovat.

6 Diskuze

V diplomové práci se zabývám specifiky sociální práce s romskou mládeží. Ve výzkumné části jsem se snažila zmapovat situaci v oblasti sociální práce u pracovníků nízkoprahových zařízení pro děti a mládež nebo komunitních center v Jihočeském kraji. Cílem práce bylo zjistit, jaká specifika sociální práce zaznamenávají sociální pracovníci při práci s romskou mládeží.

Na základě stanoveného cíle práce jsem zformulovala výzkumné otázky. První výzkumná otázka zní: Jaká specifika vidí sociální pracovníci v sociální práci s romskou mládeží? Z výzkumu vyplývá, že sociální pracovníci vnímají odlišnosti jak v chování romské mládeže oproti majoritní společnosti, tak i v práci s ní. Mezi její specifika zařazovali agresivitu, projevující se rvačkami a výbuchy vzteku, problém s autoritami, neposlušnost, vyšší temperament, skupinové jednání a odlišné hodnoty a vzory v rodině. S tímto se ztotožňuje i Pavelčíková (2004), ve svém díle se zmiňuje o charakteristice Romů, jež se vyznačuje vznětlivým temperamentem, způsob komunikace je hlučný, doprovázený divokou gestikulací, která snadno přechází do slovního či fyzického napadení. Jak uvedl SP 6: *„Rom je král světa..., cikáni mají v sobě charisma, my máme něco v sobě, to je něco, co jiní lidé nemají, naše komunikace je hlučnější, celkově máme vyšší temperament.“* Sociální pracovníci hovořili o skupinovém soužití Romů, oproti majoritní společnosti například v jednom domě bydlí více generací. Sami Romové jsou separováni do určitých částí měst, kde žijí pospolu. O tomto problému hovořil SP 6: *„Romové fungují v klanech, to není jedna rodina, to je deset rodin v jednom..., když se zeptáte bílých lidí, tak sice mají velkou rodinu, ale nefungují tak, u Romů je to spíše naopak, že máte jednu rodinu a dalších několik, a oni říkají, to je moje rodina a nerobí v tom rozdíl.“* Kajanová a Urban (2009) hovoří o problematice sociálně vyloučených lokalit, které jsou charakteristické prostorovou nebo symbolickou bariérou. V těchto lokalitách jsou domy, ve kterých panují nevyhovující hygienické podmínky, jako například přeplněné byty či nedostatečné vytápění. Dotazovaní pracovníci upozorňovali na to, že jim romská komunita vytlačuje ze zařízení majoritní společnost. Dochází mezi nimi ke třenicím a vzhledem k tomu, že romská mládež jedná ve skupinách, je silnější. Podle Dominelliho (2006) útlak, jenž zahrnuje vztahy nadvlády,

rozděluje společenství na skupinu dominantní neboli vyšší a skupinu podřízenou neboli nižší. Tyto vztahy tvoří systematické znehodnocování vlastností, které jsou považovány za méněcenné, a jejich vyloučení je dosažitelné těm ve skupině dominantních.

Podle Nakonečného (2003) můžeme postoj vyjádřit jako chování či jednání, které zaujímáme k danému objektu. Svůj postoj nezískáváme pouze na základě vědění, ale také pomocí nevědomí, v němž hrají důležitou roli emoce a zkušenosti. Specifikum při práci s romskou mládeží vidí pracovníci hlavně v individuálním přístupu ke každému klientovi, o tom se ve své literatuře zmiňuje i Thompson (2012), pracovník by měl ke každému klientovi přistupovat individuálně, podle jeho schopností a potřeb. Jako další specifikum pracovníci jmenovali navázání důvěrnějšího vztahu a nastavení hranic hned od začátku. O tomto ve svém díle hovoří i Schuringa (2007), který poukazuje na to, že základním předpokladem pro práci s Romy je vytvoření důvěry ve vztahu, Romové musí pocítit opravdový zájem od sociálního pracovníka s čistými úmysly bez snahy nesvobodně někoho k něčemu vést a nutit, potom je práce úspěšná. SP 7 se zmínila, že navazování důvěry je složité, hlavně u romských dívek: *„Hodně dlouho se s člověkem nebaví a až potom něco řeknou, když třeba zjistí, že jim můžeme nějak pomoc, a fakt jako dlouhodobě se ta důvěra s těmi holkami buduje a hodně těžce, mně kolikrát nechtějí nic říct.“* SP 2 mluvila také o důvěře a o tom, jak je těžké ji navázat, i ona sdělila, že u dívek je to daleko složitější a trvá to déle: *„Ta důvěra je u nich velkej problém, u kluků zas tak ne, ti s tím problém nemají, ale když jsou tady holky nově, tak se spíše drží v kroužku a samy nikam nejdou.“* Balvín (2008) poukazuje, že pokud si pracovníci získají důvěru, nesmí klienta zklamat, protože už by si důvěru nikdy nezískali znovu zpět. Jedna pracovnice se zmínila o částečném přizpůsobení se romské komunitě a o znalosti jejich zvyků, o tom hovoří i Navrátil et al. (in Matoušek, 2001), přizpůsobení se menšině a jejich zvykům pomáhá navázat vztah mezi pracovníkem a klientem. Dále zdůrazňuje, že je třeba při práci využívat všech dostupných informací o dané skupině, jako je například znalost kultury. Mastná (2009) uvádí, že důležitým předpokladem pro vztah mezi pracovníkem a klientem je prokazovat úctu a respekt, tedy brát člověka takového, jaký je, a respektovat jeho rozhodnutí. O tom se dotazovaní pracovníci také zmiňovali, musí spíše reagovat na jejich zakázky, než je tlačit do něčeho, co nechtějí. SP 3: *„Je to spíše o tom poslouchat, co on jakoby chce, a najít tam něco, co je jeho zakázka nebo s čím*

chce pomoci“ Dva pracovníci nevidí rozdíl v práci s romskou mládeží a mládeží z majoritní společnosti.

Druhá výzkumná otázka byla zaměřena na rozdíly při práci, jestliže práci provádí muž, nebo žena. Z vyhodnocení výsledků vyplývá, že pouze jedna dotázaná pracovnice nevidí až tak velký rozdíl v tom, zda práci vykonává muž, nebo žena. Zbytek pracovníků poukazuje na potřebnost muže v každém zařízení. Domnívají se, že muž si dokáže zjednat jednodušeji pořádek, má větší autoritu u dětí, často poukazovali na to, že v romské komunitě má větší slovo muž a ženám se tolik nepodřizuje. O tom se zmiňuje i Renzetti (2005), když hovoří o patriarchátu muže u typické romské rodiny, otec jako hlava rodiny, který zajišťuje příjem, a matka se stará o domácnost. Také Mastná (2009) ve svém díle hovoří o muži jako ochránci, živiteli a o ženě, která vychovává děti, pečuje o domácnost a poslouchá svého manžela. O tom se i zmínila SP 4: *„Romové přijímají více chlapa, baba pro ně moc autorita není.“* Dále se zmínili, že zařízení jsou přefeminizovaná a děti se všude setkávají pouze s ženami. Proto je pro ně muž vzácný a více k němu tíhnou. O nevyváženosti mezi pohlavími hovoří Janebová (2008), o nerovnosti v zastoupení mužů a žen na pozici sociálních pracovníků a pracovníků, dále se zmiňuje o jiném pohledu muže a ženy na řešení určitých situací. Jedna z dotazovaných SP 9 taky poukazovala na rozdílnost mužů a žen: *„Každý má jiné myšlení, jiné postupy a přístupy, muži tolik věci neřeší.“* Jak někteří pracovníci naznačili, jeden z problémů, proč v sociální práci působí tak málo mužů, je finanční ohodnocení za tuto práci. I v majoritní společnosti je muž považován za živitele rodiny.

Třetí výzkumná otázka se týkala využívání teorií a metod v sociální práci s romskou mládeží. Z odpovědí jsem identifikovala čtyři, které pracovníci uváděli jako ty, jež užívají. Jedná se tedy o komunitní sociální práci, skupinovou práci, terénní práci, přístup orientovaný na úkoly a přístup orientovaný na klienta, tedy individuální přístup. Navrátil (2003) hovoří o tom, že u sociálně vyloučených není jednoznačně akceptovaný model. Co se teorií a metod týká, u sociálních pracovníků se projevila neznalost metodologické terminologie, většina z nich tvrdila, že buď pracuje pouze se skupinou, nebo s jednotlivcem. Někteří se zmínili, že chodí i do terénu. Většina z nich, ale nejdříve odpovídala v tom smyslu, že spíše jednají podle vlastního úsudku nebo čerpají z mnohaleté praxe, která se jim u romské mládeže osvědčila. SP 5 uvedla: *„Jednám spíše intuitivně, co se hodí v dané chvíli.“* Dle Jakoubka (2004) jsou

akademické znalosti jen jedním z mnoha faktorů, které hrají roli v tom, jak je sociální pracovník dobrý. Nejprve se zaměřím na komunitní práci. Gojová (in Kuzníková, 2011) uvádí, že jedním z cílů je podpoření a další rozvoj již vytvořené skupiny (komunity), účelem podpory je zlepšení situace, obyvatelé se naučí lépe naplňovat své potřeby. O to se snaží všichni pracovníci, kteří se rozhovoru účastnili, společným úsilím vštěpují mladým Romům určité vzorce, které mají uplatňovat v životě a předávat dál ve své rodině, komunitě. Podle pracovníků je například učí i základní hygienické návyky. „*A učíme je tady jako i základy, že nás mají oslovovat jménem, nejsme žádní hej, počkej, hele, paní učitelko, a takový... a hygienu, to tady učíme taky úplně od základu. Protože neumí si po sobě umýt ruce, spláchnout na záchodě, umýt po sobě něco, odhazují tady papíry, my prostě učíme to, co je doma nenaučili,*“ vypověděla SP 2. Matoušek a Kroftová (2003) považují za nebezpečí pro romskou komunitu rychle postupující degradaci jejich vlastní kultury spojenou s rozpadem vztahů v rodinách a klanech. Zařízení, ve kterých dotazovaní pracovníci pracují, se tyto problémy snaží odvrátit, učí znát romské děti vlastní historii a tradice. SP 1 se k tomu vyjádřila: „*Snažíme se různými aktivitami a akcemi zapůsobit na veřejnost a posílit romštinu u uživatelů, takže právě se snažíme zaměřit aktivity cíleně na Romy. Pořádáme dny Romů, snažíme se jim to uzpůsobit tak, aby se i oni cítili dobře.*“ Mně osobně se líbí, že v těchto zařízeních romské mládeži ukazují jejich tradice a dělají osvětu i majoritní společnosti o romské kultuře. V průběhu praxe jsem měla možnost zúčastnit se v jednom z nízkoprahových zařízení pro děti a mládež programu zaměřeného na romskou kulturu. I pro mě samotnou to bylo velice poučné a bylo vidět, že zúčastněné klienty to ohromně bavilo. Jako další metodu pracovníci využívají skupinovou práci, při které většinou provádí preventivní programy zaměřené na určitá témata. Podle Kajanové a Urbana (2010) je skupinová práce vhodná pro práci s romskou menšinou, protože Romové preferují pohyb spíše ve větších skupinách, to pramení také z toho, že žijí ve velkých rodinách a jsou zvyklí na přítomnost blízkých lidí. Dále pracovníci vykonávají terénní sociální práci a vidí v ní výhody, například méně oficiální, ale přirozené prostředí komunity nebo možnost kontaktovat velké množství lidí a poté je dostat do klubu a také získávání nových informací. S tímto souhlasí i Pemová a Ptáček (2012), ve své publikaci zmiňují, že práce v terénu má řadu výhod. Jednou z nich jsou informace, které během streetworku pracovník získá a které by pouhými rozhovory v kanceláři neobdržel. SP 5 hovoří také o spolupráci terénních pracovníků a pracovníků v nízkoprahových klubech: „*Já jsem více v terénu*

než na klubu, ale myslím si, že je dobré, když to spolu spolupracuje, protože to má nějakou návaznost. Protože koho já potkávám venku, tak toho můžu dotáhnout sem.“ Sedm z deseti dotazovaných pracovníků pracuje v terénu a zároveň také v zařízení. V tomhle vidím výhodu, přesně jak ji popsal jeden z dotazovaných, totiž že práce by měla na sebe navazovat. Několik pracovníků se shodlo, že v terénu potkají více jedinců, ale když chtějí něco řešit, schází se s nimi přímo v klubu. Další výhodou je, že pracovník se více přiblíží celé rodině a může poznat i rodiče svých klientů. Tuto skutečnost popisuje také Matoušek (2013), práce v prostředí klienta domova umožňuje terénnímu pracovníkovi poznat bezprostřední klientův svět, jeho nejbližší rodinu a případnou podpůrnou sociální síť. Mezi používané přístupy patří také přístup orientovaný na úkoly. Navrátil (2001) se zmiňuje o tomto pojetí jako o myšlence, že každý malý úspěch může rozvíjet sebeúctu a sebedůvěru klienta, největší nasazení se projeví, jestliže si klient úkol zvolí sám. S tímto tvrzením souhlasí i sami dotazovaní, kteří se snaží o co největší zapojení klientů do řešení své situace. Při individuálních rozhovorech sociální pracovníci naslouchají klientům a pak společně definují problémy. *„Každý k nim přistupujeme jinak, ale podle toho, co oni potřebují, v podstatě na základě individuálního plánování zvolíme úkoly,*“ tvrdí SP 7. Nejčastěji pracovníci zmiňovali, že s klienty probíhají individuální rozhovory, předtím však vždy poznamenali, že s klientem musí mít vytvořený hlubší vztah, jinak se jim s ničím sami nesvěří. Jak zmiňuje Navrátil (2001), sociální pracovník by ve vztahu s klientem neměl být hodnotící a direktivní, ale spíše by mu měl umět aktivně naslouchat.

Následující podkapitola se zabývá nejčastějšími sociálními problémy vznikajícími u romské mládeže. Z výzkumu vyplynulo, že nejčastějšími problémy jsou vzdělání, zaměstnanost, respektive nezaměstnanost, mezilidské a vrstevnické vztahy a výchovné problémy. Mezi další jiné problémy, kteří pracovníci zmínili, se řadí nechtěná těhotenství, nedostatečná motivace v rodině a zadluženost v rodině. Osm z deseti dotazovaných uvedlo vzdělání jako největší sociální problém romské menšiny. Podle sociálních pracovníků děti nechodí do školy, nosí špatné známky anebo nedokončí povinnou školní docházku. SP 4 narazila na to, jak to funguje u některých doma: *„Ta škola, že je problém, asi i návyky u některých vypěstovat a tak. Tím, že to doma moc nefunguje nebo nemají na to nějaký prostor, tím že jich bývá hodně v těch bytech.*“ Podle Říčana (1998) není školní docházka pro romské obyvatelstvo tak důležitá, rodiče uplatňují velmi volnou výchovu a nenutí své děti

do každodenních činností, které jsou pro majoritní společnost zažitým stereotypem. Nízkoprahová zařízení se snaží klientům se školou pomoci, zavedli zde doučování, kam mohou klienti přijít a zeptat se, čemu nerozumí, nebo si vypracovat domácí úkoly. U mnohých dětí se stává, že rodiče by si doma s úlohami neporadili. Samková (2011) uvádí, že jedním z důvodů, proč Romové vzdělání odmítají, je jejich přesvědčení, že ani vzdělání jim nepomůže k přijetí ve společnosti, k získání úcty a nezmění ani jejich existenci samotnou. Toto tvrzení se mi nepotvrdilo, dotazovaní hovořili pouze o nedostatku motivace k vyššímu vzdělání v rodině. Dle Kajanové et. al. (2009) rodiče romských dětí často souhlasí s nástupem dítěte do speciální školy, protože s tímhle typem škol mají vlastní zkušenost a nejsou tam na ně kladeny takové nároky. Tato teze se mi potvrdila v průběhu mé praxe, když jsem se setkala s velmi talentovanou dívkou, ale bohužel chodila do speciální školy, rodiče ji tam přemístili, protože tam docházeli její sourozenci. Jako další častý sociální problém uváděli dotazovaní zaměstnanost nebo naopak nezaměstnanost. Čtyři dotazovaní se setkávají u svých klientů s tím, že mají problém najít práci nebo vůbec pracovat nechtějí. Myslím si, že tento problém navazuje na problém se vzděláním. Velké procento romské populace má pouze základní vzdělání, někteří ani nedokončí povinnou školní docházku, tudíž se jim zaměstnání obtížněji hledá. Podle Mayerové a Růžičky (2001) bývá nezaměstnaností poznamenána celá rodina a jejich rodinná situace. O tomto problému hovořil jeden z dotazovaných, uvádí, že romská mládež je velice poznamenána chudobou: „*Mnoho dětí trápí, že jsou chudí, vy nemáte peníze na školu, nemůžete si koupit pero, chodíte jako trhan, protože na to nemáte, to je velký problém, i když to ty děti na sobě nedávají znát, tak je to hodně trápí.*“ Ve svém zaměstnání jsem se setkala se čtrnáctiletým romským chlapcem, který se styděl za to, že jeho rodiče nepracují a mají staré auto. Všem dětem okolo tvrdil, že táta pracuje na kriminálce a matka je sociální pracovnice, i přestože byli oba nezaměstnaní. Vždy působil sebejistě a dbal na to, aby byl upravený, přitom se pohyboval mezi stejně vyloučenými dětmi. Podle Kodymové a Koláčkové (in Matoušek et al., 2005) taková situace představuje pro rodinu stres a zátěž, s níž se musí vypořádat. Předposledním sociálním problémem, o kterém se zde zmíním, jsou výchovné problémy. Podle Mareše (2003) Romové nechápu hodnotu lidského a kulturního kapitálu jako majoritní společnost, kvůli tomu mohou snadněji propadnout sociálně patologickému jednání. Nejčastěji dotazovaní udávali, že romská mládež má problémy s konfliktním jednáním, napadáním se a někteří i s braním drog nebo kriminalitou. Nesvadbová (2009) poukazuje na to, že Romové užívají častěji tabákové

výrobky než majoritní společnost a začínají s užíváním v dřívějším věku. Posledním sociálním problémem, který sociální pracovníci identifikovali, jsou vztahy. Zde mluvili o vztazích mezi vrstevníky i mezi dětmi a rodiči. Podle Smolíka (2010) je pro mládež typické utváření silných vrstevnických vztahů, které se mohou formovat do volných skupin, do přesně označených part, nebo dokonce delikventních skupin. Jak sami pracovníci zmiňovali, romská mládež působí více ve skupinách a ve skupinách i jedná, ve většině případů se u nich projevuje delikventní chování. Jak uvádí Smolík (2010), dospívající se cítí dobře, když mají pocit, že jsou druhými viděni, slyšeni a oceňováni, díky tomuto je posíleno jejich místo ve skupině.

Předposledním tématem, které jsem z rozhovorů identifikovala, jsou předsudky a stereotypy, které ovlivňují sociální pracovníky při práci s romskou mládeží. Bylo pro ně očividně nepříjemné o tomto tématu mluvit, i když jsme byli vždy sami v uzavřené místnosti. Byl na nich vidět strach, že je snad někdo uslyší. Vzhledem k tomu, že pracují s menšinou, která je ve většinové společnosti diskriminovaná, je i pro ně těžké se během pracovního nasazení všem předsudkům vyhýbat. Výrost (2008) ve své publikaci uvádí, že diskriminace je zaměřená na skupiny s nízkým sociálním statutem a může mít více forem. Jednou z nich je přímá diskriminace, to znamená, že lidé z menšin mají omezené možnosti vzdělání nebo zaměstnání, druhá je nepřímá, která negativně působí na jejich psychiku. Z výzkumu je patrné, že u romského obyvatelstva probíhají obě formy diskriminace. Romská mládež má problém získat dobré zaměstnání a často se stává, že pracují spíše „na černo“ než na pracovní úvazek. O tom hovořila jedna z dotazovaných - SP 4: *„Třeba často si myslím, že dítě tu školu nedodělá, nepůjde pracovat, ale jsou tady děti jako romský, které třeba makají, ale dělají tak, že prostě chodí na brigádu někam na černo. Ale není to o tom, že by chodily každý den...“* Průcha (2001) dále popisuje, kdy k rasové diskriminaci dochází. Tyto postoje se uplatňují nejvíce ve vzdělání a na trhu práce. Na tento problém narazil i jeden z dotazovaných - SP 6: *„Představte si stokilového Roma, který k vám přijde, může být šikovný, ale prostě vám není sympatický, protože ho nepoznáte a nevíte, že on je pracovitý. A že může být zodpovědný. Protože všeobecný názor je takový, že jsou to blbci, co berou sociální dávky, což není pravda.“* S tímto výrokem musím sama souhlasit, ve svém okolí znám některé Romy, kteří sehnali práci a jsou ve svém oboru šikovní, ale bohužel i přesto na ně majoritní společnost nahlíží opovrzhlivě. Nerozlišuje, zda pracují, nebo ne, pro mnohé budou stále všichni Romové

ti, kteří pobírají sociální dávky a kterým se nechce pracovat. Z výzkumu je patrné, že tři pracovníci nemají vůbec předsudky nebo o tom jsou alespoň přesvědčeni, ostatní vypověděli, že si občas nějaké uvědomují, ale snaží se nenahlížet na romskou mládež předpojatě. Podle Sedlákové (2002) bývají negativní postoje často spojovány s osobní zkušeností s určitou skupinou. Tu následně zobecňujeme, vzniká předsudek vůči všem a daná skupina má pro nás nižší hodnotu než my. V tomto smyslu se mi líbila výpověď jedné z dotazovaných, která uvedla, že předsudky určitě má, ale spíše na starší generaci Romů, podle ní jsou děti bezprostřední a nezáleží na barvě kůže. Bohužel následně uvedla myšlenku, že kdyby se děti nevracely domů do rodin, mohly by být jiné, jelikož doma výchova nefunguje. Uhlíková (2001) uvádí, že stereotypy jsou určitým sociálním produktem, který se utváří vlivem sociálního prostředí. Vzniklé názory se zažívají a stávají se pro většinu neměnnými, i kdyby vlastní zkušenost byla v rozporu s daným stereotypem. Dotazovaní pracovníci vypovídali, že se jim některé předsudky v práci potvrzují, jako například agresivita, výbušnost a dominance. Podle literatury jsou tohle charakteristické znaky romského obyvatelstva. Proto jsem následně zjišťovala, zda pracovníci před nástupem nebo během pracovního uplatnění nastudovali nějakou romskou historii nebo se alespoň zajímali o romskou kulturu. Překvapilo mě, že pouze polovina dotazovaných si něco načetla nebo se zúčastnila školení. Tři pracovníci uvedli, že podle nich to není ani potřeba. Sama se přikláním k faktu, že je důležité o každé skupině, se kterou pracujeme, znát alespoň základy, pomůže nám to na ně nahlížet pod jiným úhlem a mnohdy i pochopit její situaci.

Poslední kapitola výzkumné části se zabývá samotnými sociálními pracovníky, jak pohlíží na svoje zaměstnání, zda jim připadá, že jejich pracovní úsilí někam směřuje, a zda si myslí, že jejich práce má nějaký smysl. Podle dotazovaných je jejich práce důležitá, i když náročná. Musí čerpat i z malých vítězství, například když se jim podaří zařadit do společnosti alespoň jednoho klienta. Bohužel se často setkávají i s pocitem bezmoci, kdy nevidí žádné pokroky u svých klientů. Podle České asociace streetwork je posláním nízkoprahových zařízení usilovat o sociální začlenění a pozitivní změnu v životním způsobu dětí a mládeže, poskytovat jim informace i odbornou pomoc, a předcházet tak sociálnímu vyloučení. O tomto mluvil SP 6: „*Naším cílem je, aby ty děti začaly žít plnohodnotný život, aby měly správné hodnoty.*“ Bohužel i z výzkumu je patrné, že ne vždy se to podaří. Ovlivňuje to nejen jejich rodina, ale také celá společnost, která je špatně nastavená. Jak zmiňovala SP 5, ve většině diskuzí

či v médiích se setkáváme s odporem vůči romské komunitě, proto je celkově společnost nechce přijmout. Sama ze své praxe ale vím, že romská minorita a majoritní společnost spolu mohou spolupracovat. Záleží jen na přístupu všech pracovníků a rodičů dětí, jaké postoje jim vštěpují do hlavy. Vždyť děti jsou bezprostřední a nerozlišují barvu pleti, pokud jim někdo z jejich okolí neříká něco jiného.

7 Závěr

Cílem práce bylo zmapovat specifika, která vyžaduje sociální práce s romskou mládeží. Pro naplnění cíle jsem si vybrala kvalitativní strategii výzkumu, metodu dotazování a techniku polostrukturovaného rozhovoru. Výzkumu se zúčastnilo deset sociálních pracovníků Jihočeského kraje, kteří pracují v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež nebo v komunitních centrech.

V souladu s cílem práce byly stanoveny tři výzkumné otázky v následujícím znění: „Jaká specifika vidí sociální pracovníci v sociální práci s romskou mládeží?“ Sociální pracovníci vidí nejen odlišnosti při práci s romskou mládeží, ale také zmiňují, že romská mládež je celkově osobitá oproti mládeži z majoritní společnosti. Vyznačuje se vyšším temperamentem, agresivitou, rvačkami a výbuchy vzteku, podle dotazovaných mají problém s autoritami a jednají spíše skupinově. Proto je třeba k nim přistupovat jinak. Většina pracovníků se shodla, že je důležitý individuální přístup ke každému klientovi, vytvoření důvěrného vztahu mezi pracovníkem a klientem i jeho následné udržení a v neposlední řadě nastavení pravidel či hranic hned od začátku. Druhá výzkumná otázka zněla: „Objevují se rozdíly při práci s romskou mládeží, jestliže práci provádí muž, nebo žena?“ Z výzkumu je patrné, že pouze jeden pracovník nevidí rozdíl, zda tuto práci vykonává muž, nebo žena, ostatní dotazovaní se shodli na tom, že muž má k práci jiný přístup a byl by v každém zařízení potřeba, aby mládež měla oba vzory. Muži si umějí zjednat lépe pořádek a mají i větší autoritu. Bohužel jich je v tomto oboru málo, mnozí uvádějí jako příčinu nízké platové ohodnocení. Poslední výzkumná otázka zněla: „Jaké metody a techniky používají sociální pracovníci?“ Na tuto otázku bylo pro mnohé pracovníky těžké odpovědět, jelikož dotazovaní si různé teorie a metody nepamatují, většina z nich pracuje podle vlastního úsudku nebo jejich přístup vyplývá z mnohaleté praxe s romskou mládeží. V odpovědích jsem posléze identifikovala různé metody, které pracovníci využívají. Jedná se o komunitní práci, terénní práci, skupinovou práci a přístup orientovaný na úkoly. Výzkum byl obohacen o další podkapitoly, které se zabývaly sociálními problémy romské mládeže a předsudky u sociálních pracovníků. Dotazovaní uvedli jako největší sociální problém vzdělání, protože romská mládež má špatné výsledky ve škole a mnozí nedokončí povinnou školní docházku. S tím souvisí i nezaměstnanost v pozdějším věku, jelikož

bud' pracovat vůbec nechtějí, nebo zaměstnání získat nemohou kvůli k nízkému vzdělání. Podkapitola zabývající se předsudky přinesla zjištění, že sociální pracovníci se snaží předsudkům předejít, bohužel se jim při práci některé nevyhýbají, ba dokonce se jim potvrzují. Někteří pracovníci uvedli, že předsudky netrpí vůbec, ale je možné, že tyto odpovědi byly ovlivněny situací při rozhovoru, a tak se báli na toto téma rozhovořit.

Na závěr bych se chtěla zmínit, že výzkum i vytvoření práce mi přinesly jiný pohled na romskou komunitu. Určitě bych doporučila všem pracovníkům, kteří se s Romy setkávají, načíst si něco o jejich kultuře a attributech. Práce by mohla být rozšířena o výpovědi klientů romského etnika, jak na ně působí sociální pracovníci v nízkoprahových zařízeních nebo komunitních centrech a co oni považují za nejdůležitější u pracovníků. Práce by mohla posloužit nově vznikajícím pracovištím zaměřujícím se na romskou mládež nebo na děti z vyloučených lokalit. Přinesla by jim pohled na problematiku a přehled toho, na co se mají ve svém oboru zaměřit a čemu mohou předcházet.

8 Seznam použité literatury

1. About the Youth Programme. *UNESCO* [online]. [cit. 2017-07-15]. Dostupné z: <http://en.unesco.org/>
2. BAJER, Pavel., 2004. Komunitní práce umožňuje aktivní účast na řešení vlastních problémů. *Sociální práce*. (3), str. 2 - 6. ISSN 1213-624.
3. BALVÍN, Jaroslav., 2008. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka*. 1. vyd. Praha: Radix, 256. s. ISBN 978-80-86031-83-5.
4. BARTOŇOVÁ, Miroslava a Marie VÍTKOVÁ., 2007. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a specifické poruchy učení: texty k distančnímu vzdělávání*. Vyd. 1. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 159 s. ISBN 978-807-3151-409.
5. BITTNEROVÁ, Dana, Mirjam MORAVCOVÁ et. al., 2010. *Etnické komunity: v kulturní a sociální různosti*. Vyd. 1. Praha: FHS UK, 314 s. Agora (Univerzita Karlova). ISBN 978-80-87398-08-1.
6. BUCHTOVÁ, B. et. al., 2013. *Nezaměstnanost*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing a. s., 192 s. ISBN 978-80-247-4282-3.
7. Česká asociace streetwork, o. s. *Pojmosloví nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)*. Praha: ČAS, 2008.
8. ČESKO. Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006 o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 37, s. 1257 – 1289. Dostupné z: http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=108/2006&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy

9. ČESKO. Zákon č. 561 ze dne 10. listopadu 2004 o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2004, částka 190. s. 10262 – 10324. Dostupný z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>
10. DAVIDOVÁ, Eva, et. al., 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Vyd. 1. Praha: Triton, 251 s. ISBN 978-80-7387-428-5.
11. DAVIDOVÁ, Eva., 2004. *Romano drom: Cesty Romů: 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*. 2., přeprac. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 273 s. ISBN 80-244-0524-5.
12. DOMINELLI, Lena., 2006. *Anti-oppressive social work theory and practice*. 4.[print]. Basingstoke [u.a.]: Palgrave Macmillan, ISBN 978-033-3771-556.
13. GULOVÁ, Lenka a Radim ŠÍP, et. al., 2013. *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada, Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4368-4.
14. HENDL, Jan., 2008. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
15. JAKOUBEK, Marek a Tomáš HIRT, ed. al., 2004. *Romové: kulturologické etudy: (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, ISBN 80-864-7383-x.
16. JANEBOVÁ, Radka: „*Úvahy nad genderovým tichem aneb Je gender relevantní kategorií v sociální práci?*“ *Sociální práce*, roč. 8, č. 2, s. 90 – 105. ISSN 1213-6204
17. JANKOVSKÝ, Jiří., 2003. *Etika pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Triton, 223 s. ISBN 80-7254-329-6.

18. KAJANOVÁ, Alena. et al., 2009. *Sociální práce s etnickými a menšinovými skupinami: etnické, marginální a rizikové skupiny*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 104 s. ISBN 978-80-7394-181-9.
19. KAJANOVÁ, Alena a David URBAN., 2010. Aplikace teorií sociální práce na příkladu dobré praxe Salesiánského střediska mládeže – Domu dětí a mládeže České Budějovice. *Sociální práce*. (3), str. 67 - 75. ISSN: 1213-6204.
20. KALEJA, Martin a Jan KNEJP ed. al., 2009. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 199 s. ISBN 978-80-7368-708-3.
21. KODYMOVÁ, P. a KOLÁČKOVÁ, J., 2005. Sociální práce s nezaměstnanými. In: MATOUŠEK, O. et al., *Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál, s 299-314. ISBN 80-7367-002-X.
22. KREBS, V. et al., 2007. *Sociální politika*. 4. vyd. Praha: ASPI a. s., 504 s. ISBN 978-80-7357-276-1.
23. KUZNÍKOVÁ, Iva., 2011. *Sociální práce ve zdravotnictví*. Praha: Grada, 224 s. ISBN 978-80-247-3676-1.
24. MAREŠ, P., 2003. Romové: Sociální exkluze a inkluze. *Sociální práce*. č. 4. ISSN 1213-624
25. MARTÍNEK, Zdeněk., 2009. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2310-5.
26. MASTNÁ, Lucie., 2009. Specifika sociální práce s osobami z různých etnických menšin. In: GOJOVÁ, Alice. a kol. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 560 s. ISBN 978-80-7368-627-7.

27. MATOUŠEK, Oldřich et. al., 2013. *Encyklopedie sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 570 s. ISBN 978-80-262-0366-7.
28. MATOUŠEK, Oldřich., 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 380 s. ISBN 80-7178-548-2.
29. MATOUŠEK, Oldřich., 2001. *Základy sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 309 s. ISBN 80-7178-473-7.
30. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A., 2003. *Mládež a delikvence*. Vyd. 2. Praha: Portál, s. 344. ISBN 80-7178-771-X.
31. MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ., 2010. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, ISBN 80-736-7818-7.
32. MAYEROVÁ, M. a RŮŽIČKA, J., 2001. *Sociologie v ekonomické praxi*. 4. vyd. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 143 s. ISBN 80-7082-834-X.
33. MIOVSKÝ, Michal., 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
34. NAKONEČNÝ, Milan., 2003. *Úvod do psychologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 507 s. ISBN 80-200-0993-0.
35. NAVRÁTIL, Pavel., 2001. *Teorie a metody sociální práce*. 1. knižní vyd. Brno: Marek Zeman, 168 s. ISBN 80-903070-0-0.
36. NAVRÁTIL, Pavel, et al. 2003. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 223 s. ISBN 80-7178-741-8.
37. NAVRÁTIL, Pavel., 2014. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, ISBN 978-80-210-7504-7.

38. NESVADBOVÁ, L. et al., 2009. *Romská populace a zdraví. Česká republika – Národní zpráva 2009*. Dokument vznikl jako součást projektu: Health and the Roma Community: Analysis of the situation in Europe. Praha: Vzájemné soužití, 84 s. ISBN 978-84-692-5535-3.
39. NYKL, Ladislav., 2004. *Pozvání do Rogersovské psychologie: přístup zaměřený na člověka*. 1. vyd. Brno: Barrister, 137 s. ISBN 80-865-9869-1.
40. OPATRŇÝ, Michal., 2013. *Sociální práce a teologie: inspirace a podněty sociální práce pro teologii*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 327 s. ISBN 978-80-7429-408-2.
41. O'HIGGINS, Niall a Andrey IVANOV., 2006. Education and Employment Opportunities for the Roma. *Comparative Economic Studies*. 48(1), 6-19. ISSN 0888-7233.
42. PASTRŇÁK, René., 2008. *Sociální práce s menšinami a migranty: [studijní texty pro kombinované studium Veřejná správa a regionální politika]*. Vyd. 1. Opava: Optys, 67 s. ISBN 978-80-85819-69-4.
43. PAVELČÍKOVÁ, Nina., 2004. *Romové v českých zemích v letech 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, č. 12. ISBN 80-86621-07-3.
44. PEMOVÁ, T.; PTÁČEK, R., 2012. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, s. 177. ISBN 978-80-247-4317-2.
45. PORTIK, Milan., 2003. *Determinanty edukácie rómskych žiakov: (asistent učiteľa)*. Vyd. 1. Prešov: Pedagogická fakulta Prešovskej univerzity, 177 s., [8] s. obr. příl. ISBN 80-806-8155-4.
46. PRŮCHA, J., 2001. *Multikulturní výchova*. 1. vyd. Praha: ISV, 211 s. ISBN 80-85866-72-2.

47. PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ., 2008. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. [i.e. Vyd. 5.]. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-416-8.
48. RAICHOVÁ, Irena., 2001. *Romové a nacionalismus?*. Vyd. 1. V Brně: Muzeum romské kultury v Brně, 247 s. ISBN 80-902-4769-5.
49. RENZETTI, Claire M., Daniel J. CURRAN a Shana L. MAIER., 2012. *Women, men, and society*. 6th ed. Boston: Pearson, ISBN 02-054-5959-5.
50. ROGERS, Carl Ransom., 2014. *Způsob bytí: klíčová témata humanistické psychologie z pohledu jejího zakladatele*. Vyd. 2., rev., V této řadě 1. Praha: Portál, 340 s. Klasická díla psychologie. ISBN 978-80-262-0597-5.
51. ŘÍČAN, P., 1998. *S Romy žít budeme - jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. 1. vyd. Praha: Portál, 144 s. ISBN 80-7178-250-5.
52. *Salesiánské středisko mládeže* [online]. Salesiánské středisko mládeže. [cit. 2016-01-26]. Dostupné z: <http://www.sasmcb.cz/o-nas/cile-a-poslani/>
53. SAMKOVÁ-VESELÁ, Klára., 2011. *Romská otázka: psychologické důvody sociálního vyloučení Romů*. Vyd. 1. Praha: Blinkr, 95 s. Sešity pro sociální politiku. ISBN 978-80-87579-03-9.
54. SCHURINGA, L., 2007. *Komunitní práce a inkluze Romů*. Ostrava: Spolu International Foundation
55. SEDLÁKOVÁ, R., 2002. Romská problematika v denním tisku (případová studie). In *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií: Georgetown, ISBN: 80-210-2791-6
56. SMOLÍK, Josef., 2010. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada, ISBN 978-80-247-2907-7.

57. ŠAVELKOVÁ, Livia a Klára SCHIROVÁ., 2000. *Učitelé bez titulu. Romano džaniben*. roč. 7, č. 3, s. 35-43. ISSN 1210-8545.
58. ŠIŠKOVÁ, Tatjana., 2001. *Menšiny a migranti v České republice: My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 188 s. ISBN 80-7178-648-9.
59. ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ., 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-313-0.
60. THOMPSON, Neil., 2012. *Anti-discriminatory practice: equality, diversity and social justice*. 5th ed. New York, NY: Palgrave Macmillan, xvi, 221 p. Practical social work. ISBN 978-023-0250-130.
61. UHLÍKOVÁ, Lucie a Marta TONCROVÁ., 2001. *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 123 s. ISBN 80-850-1034-8.
62. VÁGNEROVÁ, Marie., 2007. *Psychologické podmínky vzdělávání zdravotně, sociálně a sociokulturně znevýhodněných lidí*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 72 s. ISBN 978-80-7372-184-8.
63. VÝROST, Jozef., 2008. *Sociální psychologie*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Editor Ivan Slaměník. Praha: Grada, 404 s. Psyché (Grada). ISBN 978-802-4714-288.
64. WAGNER, Peter. *Mýty a stereotypy o Romech*. CzechKid: pro pedagogy [online]. [cit. 2016-04-21]. Dostupné z: <http://www.czechkid.cz/si1360.html>